

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Ústav dějin křesťanského umění

Dějiny evropské kultury

Jan Kulas

**Vývoj československých válečných plánů v
souvislosti s výstavbou opevnění**

bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Marek Šmíd, Ph.D.

2014

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.

2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 29.7., Jan Kulas:

Jan KULAS

Vývoj československých válečných plánů v souvislosti s výstavbou opevnění

Praha 2014

Anotace:

Na československých válečných plánech měli do roku 1925 hlavní podíl členové zahraničních vojenských misí (nejprve italské a především francouzské), proto vznikaly v souladu s širší francouzskou strategií pro střední Evropu. Po roce 1925, kdy se náčelníkem hlavního štábu stal generál J. Syrový, už byly československé válečné plány dílem československých důstojníků. Ve dvacátých letech bylo v souladu s československou zahraniční politikou za hlavního československého nepřítele považováno Maďarsko. Růst revizionistických a revanšistických tendencí v Německu a nástup nacismu přiměl československé plánovače obrátit pozornost k Německu. Rozdíly ve vojenských možnostech Československa a Německa vedly k rozhodnutí o vybudování stálého opevnění, stále více defenzivnímu charakteru obrany v československých válečných plánech a k přijetí koncepce ústupu vojska východním směrem na Slovensko.

Klíčová slova:

pevnostní opevnění, Československo, vojenství, první Československá republika

Development of the Czechoslovak military plans related to the construction of permanent forts in the interwar period

Abstract:

On the Czechoslovak war plans had until 1925 the major proportion of members of foreign military missions (first Italian and French in particular), so to accrue in accordance with the broader French strategies for Central Europe. After 1925, when General J. Syrový became Chief of staff, Czechoslovak war plans had been the work of the Czechoslovak officers. In the 1920s, it was in accordance with the Czechoslovak foreign policy for the main Czechoslovak enemy considered to Hungary. The growth of the revisionist and revanšistických tendencies in Germany and the emergence of Nazism forced the Czechoslovak planners turn attention to Germany. The differences in military capabilities in Czechoslovakia and Germany, led to the decision to build permanent fortifications, still more defensive the nature of the defense in the Czechoslovak war plans and to the adoption of the concept of the retreat of the army to the East to Slovakia.

Key words:

fortifications, Czechoslovakia, military, First Czechoslovak Republic

Obsah

Úvod:.....	5
Stručná historie československé armády do roku 1933:.....	6
Krach mezinárodní odzbrojovací konference v Ženevě:.....	9
Porada v Paříži mezi zástupci čs. hl. štábu a fr. gen. štábu:.....	10
Počátky reorganizace československé armády v roce 1933:.....	11
Vznik Nejvyšší rady obrany státu:.....	12
Generál Ludvík Krejčí:.....	13
Vývoj československých válečných plánů do roku 1933:.....	16
Vývoj československých válečných plánů v letech 1933-1934:.....	19
Výstavba stálého opevnění:.....	21
Vojensko-politické podmínky pro výstavbu stálého opevnění:.....	21
Opevňovací programy:.....	24
Rozdělení stálého opevnění:.....	24
Srovnání vývoje československých opevňovacích programů s vývojem československých operačních plánů:.....	29
Závěr:.....	34
Přílohy:.....	36

Úvod:

Ve své práci jsem se rozhodl zaměřit na vývoj československých operačních plánů a jeho souvislost s vývojem výstavby československého stálého opevnění.

Na úvod musím upozornit, že jsem nemohl využít nejlogičtější a nejdůležitější zdroj informací pro toto téma, to jest Vojenský ústřední archiv v Praze. Jistě jsem mohl zvolit jiné téma, kde bych měl k nejdůležitějším pramenům přístup a nemusel se spoléhat pouze na prameny či informace druhotně uveřejněné v jiných publikacích nebo na prameny získané z internetu (byť jsem přesvědčen, že stránka, ze které jsem tyto prameny získával je dostatečně důvěryhodná), ale důvodů, proč jsem se rozhodl tuto práci přesto zpracovat, bylo několik. Za prvé jsem byl (kvůli nedostatečným informacím na internetových stránkách) téměř až do konce přesvědčen, že archiv bude opět zpřístupněn dostatečně brzy na to, abych v práci ještě mohl použít informace zde získané. To se bohužel vzhledem k dalšímu odkladu znovuotevření archivu nestalo a v této pokročilé době již nebyl čas měnit téma práce. Dále mne toto téma vzhledem k neustálým diskuzím ohledně obranyschopnosti Československa v době mnichovské krize enormně zajímá, a proto jsem se rozhodl zpracovat takto zaměřenou práci i navzdory nepříznivým okolnostem.

Tedy bych tedy přikročil k samotnému tématu práce. Dle mého názoru bylo vývoji československých operačních plánů v naší historiografii věnováno velmi málo prostoru a navíc práce, které se na toto téma zaměřily, vznikly většinou už před rokem 1989. Toto téma jsem se rozhodl spojit s tématem vývoje stálého opevnění, protože od rozhodnutí o výstavbě opevnění s ním bytostně souvisí, a zjistit, do jaké míry byly operační plány a výstavba opevnění v souladu.

Pro svou práci jsem vycházel, vzhledem k nemožnosti přístupu do Vojenského ústředního archivu (jak jsem již psal výše) především z těchto materiálů: u problematiky operačních plánů to byla především trojdílná studie Jana Angera a Pavla Pecha Plány použití buržoázní československé armády v letech 1918-1938 uveřejněné v časopisu Historie a vojenství z roku 1985 a třetí díl velké souborné práce Vojenské dějiny Československa z roku 1987, v případě výstavby opevnění jsem se snažil vycházet z německého Pamětního spisu o česko-slovenském stálém opevnění, vzniklého v průběhu druhé světové války a z dokumentů uveřejněných na internetové stránce <http://armada.vojenstvi.cz>.

V hlavní části práce jsem se rozhodl nejprve stručně načrtnout vývoj armády, operačních plánů a mezinárodní situace do začátku třicátých let a přiblížit výstavbu opevnění. V závěrečné kapitole jsem se pokusil srovnat opevňovací programy s časově odpovídajícími operačními plány, respektive s tím, co o nich bylo možné zjistit.

Doufám tedy, že navzdory velkému omezení, co se pramenné základny týče, má tato práce jistou hodnotu.

Stručná historie československé armády do roku 1933:

Po svém vzniku disponovala Československá republika početnými vojenskými jednotkami, takzvanými legiemi, které se však nacházely v zahraničí - ve Francii, Itálii a Rusku. Československý stát však musel po svém vzniku prosadit moc na celém svém území. V některých oblastech jejich obyvatelé nebo bývalá státní moc nehodlali vznik Československa akceptovat a stát se jeho občany. Napjatá situace byla zvláště v českém a moravském pohraničí, kde představitelé jeho německého obyvatelstva vyhlásili vznik čtyř německých provincií, které hodlali připojit k Rakousku (potažmo Německu, protože se počítalo se začleněním Rakouska do Říše), a na Těšínsku, na které si dělaly nároky Československo i Polsko. Zcela specifická byla situace na Slovensku, které bylo obsazeno uherskými vojsky a kterého se ani nová republikánská vláda hraběte Károlyiho nehodlala vzdát.

Bylo tedy třeba vytvořit ozbrojené síly na vlastním území státu. Jejich základem se staly útvary bývalé rakousko-uherské armády, které doplnili dobrovolníci především z řad Sokolů. Této nově vzniklé československé armádě se podařilo bez větších potíží obsadit české pohraničí¹. Horší byla situace na Těšínsku. O toto malé, ale na suroviny bohaté, průmyslově vyspělé a strategicky významné území vypukla 23. ledna 1919 mezi Československem a taktéž nově vzniklým Polskem krátká, takzvaná sedmidenní, válka, ve které československé jednotky, vedené podplukovníkem Josefem Šnejdárkem (2. dubna 1875-13.května 1945), Poláky porazily.

Na východě republiky československé jednotky, záhy doplněné o československé legionáře z Itálie a svěřené pod velení italského generála Piccioneho, postupně obsazovaly Slovensko. Potýkaly se přitom s maďarským odporem. Když však následkem neúspěchů při uhájení co největší části bývalého uherského království padl Károlyiho republikánský režim a byla nastolena komunistická Maďarská republika rad pod vedením Bély Kuna, rozhodla se československá vláda, povzbuzená dosavadními úspěchy a příkladem Rumunska, překročit 7. dubna 1919 československo - maďarskou demarkační čáru. Zatímco rumunská armáda, zocelená dva roky trvajícími boji během 1. světové války, byla pro maďarskou Rudou armádu příliš silným soupeřem, rozhodlo se komunistické vedení Maďarska napřít všechny své síly k znovuzískání Horní země, to jest Slovenska. 20. května přešla maďarská Rudá armáda, pod velením bývalých rakousko-uherských důstojníků, do ofenzivy. 30. května dobyla Lučenec, 2. června Nové Zámky, 6. června Košice a v polovině měsíce dosáhla polských hranic. Tou dobou Rudá armáda ovládala dvě třetiny Slovenska. 16. června byla v Prešově pod záštitou maďarských vojsk vyhlášena Slovenská republika rad v čele s českým komunistou Antonínem Janouškem. Postupem maďarské Rudé armády hrozilo spojení komunistického Maďarska a Sovětského svazu s nepokojí zmítaným Německem a rozšíření revoluce do západní Evropy. Toto nebezpečí si uvědomovaly i dohodové mocnosti a podnikly kroky k zastavení

¹ kde však proti nim nestály žádné vojenské jednotky

maďarského postupu. Generál Piccione byl nahrazen francouzským generálem Mauricem Pellém. Tomu se podařilo obnovit disciplínu v československém vojsku, na československé vládě si vynutil zlepšení situace zásobování vojsk a požadoval na Rumunsku ofenzivu proti maďarským bolševikům. Navíc Dohoda vyvinula na Maďarsko silný diplomatický tlak a zaslala mu ostrou nótu požadující okamžité stažení maďarských vojsk z území Československa. Maďarsko se podřídlilo a 4. července byli z území Československa staženi jeho poslední vojáci. Československo-maďarská válka si vyžádala na československé straně 1018 obětí.

Dalšími problémy, se kterými se musela vznikající československá armáda vypořádat, byl nedostatek jednotné výzbroje i výzbroje vůbec a vlivem první světové války silně rozšířené pacifistické nálady². Navzdory těmto problémům se v průběhu roku 1919 podařilo vytvořit organizační základy československé branné moci³, to jest: dobudovat Ministerstvo národní obrany, vytvořit čtyři zemská vojenská velitelství a velitelství dvanácti pěších divizí⁴ ve dvanácti divizních oblastech. Divize byly rozloženy následovně: pět v Čechách, tři na Moravě, tři na Slovensku a jedna na Podkarpatské Rusi (poznámka-složení divizí). Dále byly postupně vytvářeny útvary jednotlivých druhů vojsk (včetně letectva) a dále zabezpečovací složky nezbytné pro chod armády, jako například vojenské školství. S definitivním dobudováním československé armády však bylo třeba počkat na návrat československých legií z Ruska v průběhu roku 1920, kdy mohla být zahájena nezbytná unifikace jednotek, jejíž nutnost vyplývala z toho, že československá armáda byla složena z vojáků sloužících v různých armádách (Rakousko-Uhersko, Francie, Itálie, Rusko). Unifikace u všech druhů zbraní a služeb byla ukončena v roce 1922.

Jak již bylo řečeno, rok 1920 byl pro výstavbu československé armády klíčový. Nejen kvůli návratu ruských legií, ale také kvůli přijetí významných zákonů týkajících se branné moci. Byly to 29. února 1920 zákon o povinnosti občanů absolvovat vojenský výcvik a uposlechnout výzvy k obraně státu a branný zákon z 19. března 1920, stanovující kromě jiného všeobecnou brannou povinnost trvající od 20 do 50 let věku a délku prezenční služby na 14 měsíců s přechodným prodloužením na dva roky po dobu tří let⁵⁶.

Struktura armády po unifikaci byla následující: armáda se skládala z dvanácti pěších divizí (jak je uvedeno výše). Každá divize se skládala ze dvou pěších brigád o dvou pěších plucích a z jedné dělostřelecké brigády tvořené dvěma dělostřeleckými pluky a jedním dělostřeleckým oddílem.

² I sám T. G. Masaryk (7. března 1850 - 14. září 1937) v průběhu války deklaroval, že nová československá republika bude svou brannou moc organizovat na principu milicí - Washingtonská deklarace z 18. října 1918.

³ ŠRÁMEK – MINAŘÍK 2014 - ŠRÁMEK, Pavel – MINAŘÍK, Pavel: Od československé armády k armádě České republiky. In: Vojenství, <http://armada.vojenstvi.cz>, vyhledáno 23. 5. 2014

⁴ po unifikaci

⁵ ŠRÁMEK 1996 - ŠRÁMEK, Pavel: Československá armáda v roce 1938. Brno – Náchod, 1996, 9

⁶ Skutečné zavedení 14-měsíční prezenční služby bylo ve skutečnosti neustále odkládáno. Branci odvedení do roku 1922 museli vykonávat další 10-měsíční činnou službu a branci odvedení v letech 1923-1925 další 4-měsíční činnou službu. Prvními, kdo absolvují 14-měsíční prezenční službu tak měli být branci odvedení roku 1926, 18-měsíční prezenční služba však byla prodloužena i nadále.

Kromě toho existovaly dvě horské brigády (obě umístěny na Slovensku), tři jezdecké brigády (jedna v Čechách, jedna na Moravě a jedna na Slovensku) a čtyři dělostřelecké brigády (dvě v Čechách, jedna na Moravě a jedna na Slovensku - dvě z těchto brigád však byly záhy zrušeny). Početní stav mírové armády byl určen na 150 tisíc mužů⁷ (pro srovnání: německá armáda byla podmínkami versailleské mírové smlouvy omezena na velikost 100 tisíc mužů).

První prověrkou výsledků budování československé branné moci byla mobilizace v říjnu 1921, kdy se excísař a exkrál Karel Habsburský pokusil podruhé získat zpět maďarský trůn⁸. Přes řadu problémů vyplývajících z krátké existence československé armády byla československo-maďarská hranice obsazena a československá armáda připravena k boji.

Pro československou obrannou politiku a potažmo i pro armádu byly důležité spojenecké svazky republiky. V letech 1920 a 1921 uzavřením série obranných smluv mezi Československou republikou, Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců a Rumunským královstvím vznikla obranná aliance zvaná Malá dohoda, zaměřená proti Maďarsku a jeho revizionistickým tendencím. 25. ledna 1924 pak byla uzavřena mezi Československou republikou a Francouzskou republikou smlouva o spolenectví a přátelství, považovaná za pilíř obrany státu, z níž také vycházela československá obranná strategie. Smlouva však, na rozdíl od smlouvy francouzsko-polské, neobsahovala vojenskou doložku (československými představiteli byla hrdě označována za smlouvu nového typu), což se později ve třicátých letech a během sudetské krize ukázalo jako velmi významné.⁹

Na výstavbu armády měla v první polovině 20. let rozhodující vliv francouzská vojenská mise, jejíž členové odsadili nejvyšší velitelská místa, včetně náčelníka Hlavního štábu, jímž byl nejprve divizní generál Maurice Pellé a od roku 1921 do roku 1926 brigádní generál Eugene Mittelhauser. Budovali z československé armády armádu francouzského typu, což mělo své klady i zápory. Změna nastala roku 1926, kdy byl do funkce náčelníka Hlavního štábu jmenován armádní generál Jan Syrový (24. ledna 1888 – 17. října 1970), hrdina bitvy u Zborova, a i další rozhodující velitelská místa byla obsazena československými důstojníky, většinou z řad ruských legionářů.

Československá armáda byla budována jako důsledně apolitický a nadstranický útvar. Roku 1924 bylo novelizací branného zákona¹⁰ příslušníkům ozbrojených sil odňato pasivní i aktivní volební právo. Při prosazování této apolitičnosti a zachování svého rozhodujícího politického vlivu na armádu byli vrcholní českoslovenští politici, v čele s prezidentem T. G. Masarykem a ministrem zahraničních věcí Edvardem Benešem (28. května 1884 - 3. září 1948), ochotni uchýlit se i k ostudným praktikám, jako například křivé obvinění zástupce náčelníka Hlavního štábu a poté náčelníka Hlavního štábu generála Radoly Gajdy ze špionáže ve prospěch Sovětského svazu, které

⁷ pro srovnání: německá armáda byla podmínkami versailleské mírové smlouvy omezena na velikost 100 tisíc mužů

⁸ poprvé se o to pokusil v březnu téhož roku

⁹ ŠRÁMEK – MINAŘÍK 2014

¹⁰ ŠRÁMEK 1996, 9

patří k nejtemnějším momentům historie první československé republiky. Z toho se generál J. Syrový poučil a po svém návratu do funkce náčelníka Hlavního štábu (po krátkém působení ve funkci ministra národní obrany) se zdržel jakékoliv politické aktivity, či spíše jakékoliv politické aktivity, která nebyla ve prospěch Hradu. Pro funkci náčelníka Hlavního štábu nebyl generál J. Syrový, bez větších schopností i zkušeností velet a postrádající vlastní iniciativu, dobrou volbou. Období, kdy byl náčelníkem Hlavního štábu (1926-1933), se vyznačovalo zaostáváním československé armády za soudobými trendy a snižováním financí přidělených armádě¹¹.

Krach mezinárodní odzbrojovací konference v Ženevě:

Na mezinárodní odzbrojovací konferenci v Ženevě, pořádané Společností národů a zahájené 2. února 1932 a ukončené v létě 1934, se za předsednictví britského ministra zahraničních věcí Arthura Hendersona sešli zástupci 59 zemí, aby jednali o opatřeních vedoucích k celosvětovému odzbrojení, o kterém se v meziválečném období, poznamenaném krutou zkušeností světové války s jejími téměř 9,5 miliony mrtvými, tolikrát hovořilo. Co se velikosti zastoupení a reprezentativnosti týče¹², byla takováto konference první od doby mírové konference ve Versailles v letech 1919 a 1920. Kromě členských zemí Společnosti národů se konference účastnili i zástupci USA a SSSR.

Ženevské konferenci předcházela činnost přípravné komise, ustavené Společností národů roku 1925. Cílem komise bylo pro konferenci připravit patřičné odborné podklady. Přestože se tato komise scházela od roku 1926, nedala se její činnost, a hlavně výsledky této činnosti, označit za příliš uspokojivou. Až 9. prosince 1931 komise vypracovala pro připravovanou konferenci návrh odzbrojovací konvence, která sice pokrývala celé spektrum armádních záležitostí, ale svou nevyvážeností a obtížemi, s jakými se snažila skloubit zájmy jednotlivých velmocí, zakládala na celou řadu dalších problémů.

Konference se totiž soustředila na dva hlavní cíle, navržené vzájemně soupeřícími státy, Francií a Německem. Cílem Francie bylo upevnit svou bezpečnost prostřednictvím realizace francouzského návrhu na internacionalizaci útočných sil a vytvoření mezinárodního vojska pod velením Společnosti národů. Tento návrh, předložený francouzským premiérem A. Tardieuem, kromě Francie podpořily také francouzští spojenci Polsko, Československo a Belgie, stejně jako Francie ohrožení především Německem. Návrh však pro nezájem ostatních států nebyl realizován. Druhým, a v podstatě protichůdným, cílem konference byla snaha Německa prosadit svůj požadavek na zrovnoprávnění v oblasti zbrojení, což se stalo hlavním cílem Německa po úspěchu s odpuštěním reparací na konferenci v Laussane 16. června-9. července 1932. Tento návrh byl podle očekávání

¹¹ Proti tomu však generál Syrový neúspěšně protestoval v rozpočtovém výboru. - LÁŠEK, Radan: Československá generalita. Praha, 2013, 302

¹² jednotlivé země zastupovali předsedové vlád a ministři zahraničních věcí, doprovázeni svými odborníky z oblasti politiky, vojenství, hospodářství atd.

zablokován Francií. Německo, které už dříve zdůrazňovalo, že pokud konference nepřistoupí na požadavek rovnoprávnosti ve zbrojení, necítí se vázáno demilitarizačními podmínkami versailleské smlouvy, na tento svůj neúspěch zareagovalo opuštěním konference dne 14. září 1932. Velká Británie, podporovaná USA, nátlakem přiměla Francii ustoupit, aby dosáhla návratu Německa na konferenci. Tímto krokem se Velká Británie a USA snažily udržet poslední zbytky vlivu na politiku Německa. Výsledkem nátlaku byla deklarace z 11. prosince 1932, která kromě jiného akceptovala nárok Německa na rovnoprávnost ve zbrojení¹³. Přesto však měla být zbrojní výroba a výstavba německých ozbrojených sil omezena obecně uznanými pravidly. Kromě Německa se rovnoprávnost ve zbrojení měla týkat také dalších států, poražených v 1. světové válce. Principu rovnoprávnosti ve zbrojení měl předcházet vznik všeobecného bezpečnostního systému. Německu tedy dávala deklarace právo na novou výstavbu ozbrojených sil až po vzniku bezpečnostních pojištění, tedy nejdříve za patnáct let. Těmito ústupky se podařilo přivést Německo v únoru 1933 zpět k jednacímu stolu. V té době už však v Německu nastoupili k moci nacisté vedení Adolfem Hitlerem (20. dubna 1889 – 30. dubna 1945), který byl 30. ledna uveden do funkce říšského kancléře.

Již 8. února deklaroval A. Hitler na prvním zasedání svého kabinetu svůj hlavní cíl, co se vývoje Německa v příštích čtyřech až pěti letech týče: napřít všechny síly státu k obnově německé vojenské moci, která byla předpokladem revize výsledků 1. světové války¹⁴. Z důvodu stabilizace a upevnění nového nacistického režimu, co se vnitřních poměrů Německa týče, se A. Hitler rozhodl pokračovat v německé účasti na odzbrojovací konferenci, byť mu pochopitelně nešlo o dosažení jakéhokoli pozitivního výsledku.

Další krize v jednání ženevské konference nastala na podzim 1933. 13. října na zasedání své vlády říšský kancléř prohlásil, že z hlediska dalšího vývoje Německé říše je nejen nezbytné ukončit německou účast na odzbrojovací konferenci, ale též vystoupit ze Společnosti národů¹⁵. To první se stalo skutkem již 14. října, kdy němečtí zástupci opustili jednání ženevské odzbrojovací konference, to druhé 21. října, kdy Německo prostřednictvím svého zástupce při Společnosti národů předalo nótu o vystoupení z této organizace.

Porada v Paříži mezi zástupci čs. hl. štábu a fr. gen. štábu:

Už v době konání mezinárodní ženevské odzbrojovací konference a právě v době, kdy tuto konferenci poprvé opustilo Německo, proběhla ve dnech 28.-30. ledna v Paříži přísně tajná schůzka, která měla velký význam pro vývoj celé československé strategické koncepce obrany státu. Sešli se zde zástupci francouzského Generálního a československého Hlavního štábu, aby projednali své

¹³ STRAKA 2007 - STRAKA, Karel: Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932-1939. Praha 2007, 12

¹⁴ STRAKA 2007, 13

¹⁵ JOHN 2000 – JOHN, Miloslav: Září 1938, role a postoje spojenců ČSR. Praha 2000

názory a plány pro případnou další evropskou válku. Francouzskou stranu reprezentoval generál Gamelin, náčelník Generálního štábu francouzské armády, a generál Barès, generální inspektor francouzského letectva¹⁶. Československou stranu zastupoval náčelník československého Hlavního štábu, generál J. Syrový, doprovázený náčelníkem Francouzské vojenské mise v ČSR, generálem Faucherem. Přes přání československé strany schůzka nevedla k užší vojenské spolupráci, koordinaci operačních armád či společným vojenským cvičením. V této oblasti byl jediným výsledkem neurčitý příslib francouzské strany o spolupráci v oblasti vojenského letectva v případě války¹⁷. V jiné oblasti však tato schůzka znamenala z hlediska vývoje československých operačních plánů výrazný posun. Jak potvrdil generál J. Syrový generálu Maurici Gustavu Gamelinovi (20. září 1872 – 18. dubna 1958), československý Hlavní štáb a především politické vedení Československé republiky konečně opustily předpoklad, že hlavním ohrožením Československa a jeho hlavním nepřítelem v případné příští válce je Maďarsko a přijaly francouzský názor, že tímto nepřítelem je Německo. Československým zástupcům také sdělil generál M. G. Gamelin názor, s kterým J. Syrový souhlasil, totiž že ohniskem příští války bude střední Evropa. M. G. Gamelin dále předpokládal vznik dvou front, jedné ve střední Evropě, jedné v Evropě západní. M. G. Gamelin v tomto ohledu doporučoval spolupráci československé a polské armády, ke které však v důsledku dalšího vývoje událostí nakonec nikdy nedošlo (viz dále).

Počátky reorganizace československé armády v roce 1933:

S příchodem Velké hospodářské krize a s tím souvisejícími nižšími příjmy hledala československá vláda položky v rozpočtu, na kterých by mohla ušetřit. Jako obvykle padlo její rozhodnutí na armádu. K tomu se připojil i nárůst pacifistických nálad v západních demokratických zemích na konci dvacátých let. Od roku 1931 armádní rozpočet trvale klesal, až dosáhl roku 1933 svého dna. S tím souviselo rušení vojenských cvičení, opoždování modernizace armády, kvůli nedostatku financí museli být v lednu 1932 předčasně propuštěni branci z roku 1931. Zhoršovalo se i hmotné zabezpečení vojáků z povolání. A konečně - bylo schváleno zkrácení vojenské služby z osmnácti měsíců na čtrnáct. V této situaci se pod dojmem nepříliš příznivě se vyvíjející situace na odzbrojovací konferenci v Ženevě rozhodl ministr zahraničních věcí E. Beneš v červenci 1932 navštívit Hlavní štáb. Promluvil si s ministrem národní obrany za agrární stranu a vedoucími představiteli Hlavního štábu. Upozornil je na vývoj na mezinárodní scéně a odhadl, že v horizontu 4 nebo 5 let je možno čekat propuknutí mezinárodní krize. Je tedy třeba, aby do té doby byla armáda co možná nejlépe připravena k obraně vlasti.¹⁸

¹⁶ STRAKA 2007, 16

¹⁷ jak už dříve navrhoval francouzský generál Armengaud

¹⁸ STRAKA 2007, 29

Tímto impulzem bylo nejen započato přehodnocení operačních plánů československé armády a toho, který ze sousedů Československa představuje pro bezpečnost republiky hlavní hrozbu (což bylo definitivně potvrzeno na pařížské schůzce zástupců československého Hlavního a francouzského Generálního štábu - viz výše), ale také s reorganizací armády a celkově byly vytvořeny podmínky pro pozdější modernizaci armády. Vzhledem ke zkrácení povinné vojenské služby na čtrnáct měsíců, což bylo 11. května 1932 a vstoupilo v platnost v roce 1933, bylo třeba nejprve reorganizovat mírovou armádu. S platností od podzimu 1933 měl u každé divize jeden z pluků celý rámcován, zbývající pěší pluky měly mít dva plné a jeden rámcový prapor, horské pluky měly být organizovány jako běžné pěší pluky. Horské dělostřelectvo mělo být omezeno na polovinu, u jezdeckých pluků měla být zrušena jedna ze dvou kulometných eskadron. Nově vznikla další jezdecká brigáda, zrušena byla jedna ze dvou dělostřeleckých brigád¹⁹.

Operační oddělení Hlavního štábu však v průběhu roku 1932 připravilo plán reorganizace celé armády. Tento plán spočíval ve snížení počtu pěších pluků divizí ze čtyř na tři, přestavbě jezdeckých divizí a zavedení sborových velitelství²⁰. Po těchto změnách se měly divize, nyní se třemi pěšími pluky a jedním plukem dělostřeleckým a jen s nejnutnějším zabezpečením týlu, stát mnohem operativnější, zavedením sborového systému se zase měl zlepšit systém velení. Díky těmto změnám tedy mohla československá válečná armáda po provedení mobilizace podstatně zvýšit svou sílu a do pole mohla postavit zhruba čtyřicet divizí. Tento plán reorganizace armády byl schválen v květnu roku 1933. V listopadu téhož roku nastoupil do funkce náčelníka Hlavního štábu generál Ludvík Krejčí (17. srpna 1890 – 9. února 1972), kterému se již roku 1934 podařilo u politiků prosadit zavedení dvouleté prezenční vojenské služby²¹.

Vznik Nejvyšší rady obrany státu:

Výše zmíněná krize ženevské odzbrojovací konference a s ní spojené zvýšené požadavky na obranu státu poukázaly na jeden z dlouho neřešených problémů. Československo jako jeden z mála evropských států postrádalo orgán, který by koordinoval potřeby armády a zájmy a úkoly nevojenských resortů v systému obrany státu²². Krach odzbrojovací konference pomohl překonat dřívější odpor armády k vzniku takového orgánu. Iniciativy ve vytvoření této nové instituce se ujalo téměř výhradně ministerstvo národní obrany. 6. října 1933 byla vládním usnesením vytvořena Nejvyšší rada obrany státu (NROS), vrcholný orgán řízení obrany státu.

Ještě před vznikem NROS se vedl spor o to, zda se jejich schůzí mají účastnit náčelník hlavního štábu a generální inspektor branné moci, s čímž část politiků nesouhlasila. Když byl tento spor

¹⁹ ŠRÁMEK – MINAŘÍK 2014

²⁰ ŠRÁMEK – MINAŘÍK 2014

²¹ schváleno v prosinci 1934

²² STRAKA 2007, 28

vyřešen s tím, že účast těchto nejvyšších armádních představitelů je nezbytná, rozhořel se další spor o to, kdo se z těchto dvou armádních představitelů má (vzhledem k neurčité formulaci ministerstva národní obrany) účastnit schůzí NROS pravidelně a kdo jen příležitostně, podle povahy projednávané záležitosti. Tento spor, který po odchodu generála J. Syrového do funkce generálního inspektora a nástupu generála L. Krejčího do funkce náčelníka hlavního štábu přešel do osobní roviny, byl vyřešen až úpravou kompetencí obou těchto funkcí v roce 1936. dopracovat

Generál Ludvík Krejčí:

Ludvík Krejčí se narodil 17. srpna 1890 v Tuřanech u Brna jako nejmladší z osmi dětí Františka a Marie Krejčích. Studoval na reálném gymnáziu ve Vyškově, a poté od roku 1908 na Vyšší škole lesnické v Písku, kterou absolvoval v létě roku 1910. V říjnu téhož roku nastoupil prezenční vojenskou službu jako jednoroční dobrovolník u brněnského Infanterie-Regiment nr.8²³. Po jejím ukončení roku 1911 pracoval až do vypuknutí války jako lesní adjunkt u lesního úřadu v Bosně.

Po vypuknutí války v roce 1914 narukoval do Bosnisch-hercegovinisches Infanterie-Regiment nr. 4. V červenci 1914 se jako velitel čety u IV. praporu dostal se svým plukem do přístavu Cattaro, kde byl pluk nasazen jako posádka proti černohorským diverzním skupinám. V roce 1915 absolvoval důstojnický kurz a stal se záložním důstojníkem a následně zástupcem velitele roty. Od září zastával funkci průzkumného oddílu a průzkumné roty během bojů v Srbsku a za projevenou statečnost byl několikrát vyznamenán. Začátkem roku 1916 byl jmenován velitelem průzkumné roty v Albánii, v květnu téhož roku byl jako velitel již standardní roty nasazen na italskou frontu. Na podzim 1916 byl jako velitel roty a zástupce velitele praporu nasazen na nově otevřenou frontu v Rumunsku, kde byl opětovně vyznamenán za projevenou odvahu, ale v květnu následujícího roku byl zajat a v červenci téhož roku vstoupil do československých legií v Rusku, kde byl, po absolvování důstojnického kurzu v Borispolu, zařazen do 6. střeleckého pluku jako štábní kapitán.

V březnu 1918, při ústupu československých legií z Ukrajiny, byl jmenován velitelem praporu pluku a v této pozici se zúčastnil bitvy u Bachmače, ve které československé legie a bolševici čelili společně německému útoku. Za schopnosti projevené v bitvě byl oceněn prvním československým vyznamenáním, Medailí Jana Žižky z Trocnova. Během přesunu československých legií po transsibiřské magistrále byl nejprve jmenován velitelem jednoho z vlaků pluku, po vypuknutí otevřeného boje mezi legiemi a bolševiky po čeljabinské incidentu byl jmenován velitelem všech jednotek v oblasti Marjanovky a Omsku a od července 1918 velel kungurské frontě. V srpnu 1918 byl jmenován podplukovníkem a se 6. plukem se zúčastnil řady bojů podél transsibiřské magistrály. Po odchodu generála Radoly Gajdy do armády admirála Alexandra Kolčaka (přelom r. 1918 a 1919) byl jmenován velitelem 2. československé střelecké divize a povýšen na plukovníka. Při stahování

²³ FIDLER, Jiří: Na čele armády, náčelníci hlavního štábu branné moci 1919-1939. Praha 2005, 51

československých legionářů do Vladivostoku velel zadnímu voji a zadržoval postup bolševiků. Rusko ve Vladivostoku opustil v dubnu 1920 a do nově vzniklé Československé republiky se vrátil v červnu roku 1920.²⁴

Po krátké dovolené byl v červenci téhož roku jmenován velitelem 6. divize v Brně. V příštích letech absolvoval dva informační kurzy pro generály, jeden v Praze (1921), druhý ve Versailles (1922). V červnu 1923 byl jmenován do hodnosti brigádního generála a v srpnu téhož roku vyslán do Paříže ke studiu na slavnou École Supérieure de guerre²⁵. Po absolvování studia a návratu do Československa v září 1925 se ujal velení 4. divize v Hradci Králové a v této funkci působil více než sedm let. V květnu roku 1928 byl jmenován divizním generálem. Od ledna roku 1933 do listopadu téhož roku působil na pozici velitele Zemského vojenského velitelství v Košicích. Na podzim tohoto roku bylo v rámci modernizačních změn v armádě rozhodnuto nahradit nepříliš schopného generála J. Syrového v čele hlavního štábu někým novým a schopnějším. Původně se na tuto pozici počítalo s generálem Lvem Prchalou²⁶, ale kvůli zákulisním intrikám se ho nepodařilo prosadit. Prezident T. G. Masaryk tedy do funkce jmenoval svého favorita generála L. Krejčího, jehož měl možnost poznat na několika cvičeních armády. Prezident T. G. Masaryk doufal, že nahrazením J. Syrového, který byl spíše maskotem a symbolem²⁷, velmi schopným generálem L. Krejčím povede k modernizaci a zlepšení stavu armády tak, aby odpovídala soudobým inovačním trendům v oblasti vojenství a stala se skutečnou záštitou a zárukou bezpečnosti státu i proti tak silným nepřátelům, jako bylo Německo.

Krejčí tato očekávání nezklamal. Pod jeho velením došlo k prodloužení délky vojenské služby, reorganizaci struktury armády, vybavení armády dostatečným počtem moderních zbraní (včetně tanků a letadel), které byly vyráběny v domácích zbrojovkách a často se ve své kategorii řadily na absolutní světovou špičku, a byla zahájena výstavba stálého hraničního opevnění. Nový duch zavládl také na samotném hlavním štábu. Svou funkci náčelníka hlavního štábu nebral L. Krejčí jako zaměstnání, ale spíše jako poslání a vlasteneckou povinnost rozloučil se všemi zaměstnanci štábu, kteří nebyli schopni nebo ochotni pracovat stejně tvrdě jako on, to jest téměř nepřetržitě. Nový schopný a pracovitý kolektiv Hlavního štábu v krátké době zpracoval operační plány pro všechny předpokládané typy válečného konfliktu. Pod jeho vedením se také Hlavní štáb přestěhoval do vlastní nové budovy v Dejvicích²⁸. Podařilo se mu zrychlit motorizaci armády, která šla proti zájmům nejsilnější vládní strany - agrární. Svou rázností si udělal řadu nepřátel. Už v době, kdy byl Masarykem vybrán na místo náčelníka hlavního štábu, se proti němu stavěli generál Faucher, náčelník vlivné francouzské vojenské mise, a ministr zahraničí a budoucí československý prezident

²⁴ FIDLER 2005, 52

²⁵ podobně jako generál Gajda, který zde studoval v téže době

²⁶ FIDLER 2005, 53

²⁷ jeho páska přes oko evokovala Jana Žižku z Trocnova

²⁸ do té doby Hlavní štáb sídlil v budově ministerstva národní obrany

E. Beneš. Beneš se po svém nástupu do prezidentské funkce pokusil omezit pravomoci náčelníka hlavního štábu posílením pravomocí generálního inspektora ozbrojených sil. L. Krejčí se tomuto pokusu rázně postavil a Hlavní štáb si udržel pozici nejdůležitější armádní instituce.

Své schopnosti generál L. Krejčí a celý hlavní štáb plně prokázali v kritickém roce 1938. V tomto roce Hlavní štáb ještě zvýšil své už tak enormní úsilí v přípravě obrany Československa. V extrémně krátkém čase dokázal Hlavní štáb vytvořit nové operační a mobilizační plány po radikální změně situace, ke které došlo anšlusem Rakouska. Podle těchto nových plánů proběhla částečná mobilizace v květnu 1938. Tuto částečnou mobilizaci sám inicioval. Na začátku září zaslal prezidentovi a vládě memorandum, v němž upozornil na odhodlání armády bránit stát a varoval před ústupky Německu. V dvou memorandech požadoval provedení mobilizace. Těmto memorandům však nebylo vyhověno a teprve když generál L. Krejčí pohrozil rezignací, politici alespoň část jeho požadavků akceptovali. Po vyhlášení úplné mobilizace 23. září byl jmenován vrchním velitelem československé válečné armády. Mobilizaci se podařilo dokončit během jediného týdne. Vojsko bylo uskupeno podle poslední varianty nástupního plánu a připraveno na boj. L. Krejčí o této skutečnosti několikrát informoval vládu i prezidenta. Po kapitulaci prezidenta E. Beneše před německými požadavky a jeho akceptování podmínek mnichovské dohody L. Krejčímu nezbylo, než se podrobit tomuto rozhodnutí. Jako voják oddaný demokratickému zřízení své země odmítl pokusy některých vojáků a politiků o provedení puče a následný boj s Německem.²⁹

Po demobilizaci válečné armády se vrátil do funkce náčelníka Hlavního štábu, odkud však musel kvůli německému nátlaku v březnu 1939 odejít. Po příchodu německých okupačních vojsk žil v Praze pod německým dohledem. Dvakrát se neúspěšně pokusil odejít do zahraničí. Na jaře roku 1941 musel opustit Prahu a odstěhoval se do Jablonného nad Orlicí ve východních Čechách. V říjnu téhož roku byl zatčen a převezen do koncentračního tábora v Terezíně, pro nedostatek důkazů byl však v červenci příštího roku propuštěn. V říjnu 1942 a srpnu 1943 byl vyslýchán státním tajemníkem K. H. Frankem kvůli událostem z podzimu 1938. Chtěl L. Krejčího propagandisticky využít ve prospěch německé okupace, ten to však rozhodně odmítl. Kvůli své známosti se L. Krejčí nemohl přímo zapojit do odboje, finančně však podporoval odbojovou skupinu sdruženou kolem dramatika Jaroslava Kvapila.

Po osvobození se opět do armády, i ta však ovlivněna novou politickou situací a neprojevila o L. Krejčího zájem. Až roku 1947 byl do armády přijat, aby byl vzápětí poslán do výslužby. V červenci 1950, v den jeho 60. narozenin, mu byla komunistickým režimem z politických důvodů odňata hodnost armádního generála a byl degradován na vojína. Roku 1953 mu byl, jako představiteli bývalého kapitalistického režimu odebrán důchod. Tím se ocitl bez prostředků a aby zajistil svou rodinu, začal pracovat jako pomocný dělník v továrně na knoflíky v Jablonném nad Orlicí. V

²⁹ ŠRÁMEK – RÁBOŇ 2001 – ŠRÁMEK, Pavel – RÁBOŇ, Martin: Armádní generál Ludvík Krejčí v dokumentech a fotografiích. Brno 2001

období uvolňování bylo s L. Krejčím uveřejněno několik rozhovorů v tisku, v časopise *Odboj a revoluce* vyšel jeho článek týkající se obranyschopnosti ČSR v roce 1938 a na podnět Československého výboru pro dějiny protifašistického odboje začal roku 1967 psát paměti, které však nebyly publikovány. Roku 1967 mu vojenská zpráva vyměřila alespoň částečný důchod. Zemřel 9. února 1972 v Ústí nad Orlicí³⁰. V roce 1990 mu byla vrácena generálská hodnost.

Vývoj československých válečných plánů do roku 1933:

Československé válečné plány byly až do roku 1925 vypracovávány Hlavním štábem řízeným francouzskými důstojníky. Proto tyto plány vycházely ze širší koncepce francouzské strategie pro střední Evropu. Narozdíl od pozdějších plánů byly tyto operační plány označovány písmeny. Tyto plány ještě nebyly propojeny v jeden komplexní plán.

První československý operační plán vznikl ještě před uzavřením mírové smlouvy s Německem a Rakouskem a před útokem maďarské Rudé armády na Slovensko. Tento takzvaný operační elaborát byl vypracován v květnu 1919 pod označením N. Byly vypracovány dvě jeho varianty - N-1 a N-2. Tento plán měl sloužit pro případný konflikt s Německem z "nepředvídaných důvodů"^{31,32}. Plán vznikl v období revoluční krize v Německu roku 1919 (např. vznik Bavorské republiky rad). Plán ve dvou variantách předpokládal použití části československé armády proti centrům revolučních nepokojů v Německu k zajištění bezpečného týlu pro zásah rumunských jednotek proti Maďarské republice rad. Po porážce maďarských komunistů³³ plán předpokládal použití sedmi československých divizí proti revolučním centrům v Německu³⁴.

Československo, existenčně závislé na fungování versailleského systému, bylo zapojeno do francouzského spojeneckého systému s nástupnickými státy, který byl zaměřen jak proti Německu a jeho bývalým spojencům, tak proti rozšiřování komunismu ze Sovětského svazu (takzvaný sanitární kordon). Aby vyvážilo jednostrannou orientaci na Francii, vytvořilo Československo takzvanou Malou dohodu (viz výše).

Roku 1920 vypracoval Hl. štáb operační směrnici s názvem B. Ta v definitivní podobě řešila možnou účast Československa v aktuální válce Polska proti Sovětskému svazu, ke které se v budoucnu na straně Polska mohlo připojit ještě Rumunsko, které mělo se Sovětským svazem také napjaté vztahy. V případě útoku Sovětského svazu proti polským vojskům v Haliči a rumunským vojskům v Bukovině měla československá vojska vytvořit závorovou frontu v Karpatech, která by

³⁰ ŠRÁMEK – RÁBOŇ 2001

³¹ ANGER – PECH 1985 – ANGER, Jan – PECH, Pavel: Plány použití buržoazní čs. armády v letech 1918-1938, in: *Historie a vojenství*, číslo 4, 5, 6, 1985

³² ty byly dále specifikovány francouzským generálem a pozdějším náčelníkem československého Hlavního štábu generálem Eugénem Mittelhauserem

³³ jejich vláda pod tlakem rumunské ofenzivy padla 1. srpna 1919, 3. srpna rumunské jednotky obsadily Budapešť

³⁴ ANGER – PECH 1985

zabránila Sovětskému svazu ve vniknutí na území Podkarpatské Rusi a tím udržela operační spojení mezi polskými a rumunskými vojsky. Na plánu B se pracovalo až do dubna roku 1923 a zcela ukončeny byly v roce 1925, po odchodu příslušníků francouzské vojenské mise z hlavních velitelských funkcí v československé armádě³⁵.

Na podzim roku 1921 se do popředí zájmu, po dvou restauračních pokusech Karla Habsburského (17. srpna 1887 – 1. dubna 1922), dostaly operační plány proti Maďarsku. Při druhém restauračním pokusu bývalého císaře a krále Karla provedla československá armáda částečnou mobilizaci a zaujala kryt hranic podle plánu H, který byl schválen 8. listopadu 1920.

Na přelomu let 1920 a 1921 byl kvůli vývoji v Německu aktualizován, v souladu s francouzskou reparační politikou, operační plán N. Plán předpokládal pro případ vyhrocení situace v Německu kryt československo-německých hranic československým vojskem a vyhlášení mobilizace³⁶. Plán N byl zpracován ve 2 variantách, nezávisle na dalších operačních plánech³⁷. Plán N byl dopracován v letech 1922-23³⁸. Dvě varianty plánu N byly pojmenovány N1 a N2. Obě varianty po obsazení hranic a provedení mobilizace předpokládaly ofenzivu československé armády v souladu s ofenzivou armády francouzské. Plán N1 počítal s ofenzivou ve směru Bayreuth – Bamberg s cílem spojit se s francouzskými vojsky operujícími v údolí Mohanu a oddělit tak Bavorsko od severního Německa. Útok měl být proveden čtyřmi divizemi, zatímco další čtyři divize byly ponechány ke krytu hranic a zbývající čtyři divize na Slovensku a Podkarpatské Rusi k zajištění proti Maďarsku³⁹. Plán N2 počítal s ofenzivou československé armády ve všeobecném směru na Berlín. Plán předpokládal útok vedený po obou březích řeky Labe a vytvoření základny v prostoru Drážďany – Míšeň. Protože k útoku měly být použity pouze čtyři divize, stejně jako u plánu N1, bylo doporučeno použít československé letectvo k masivnímu náletu na Berlín (vzhledem k neexistenci německého letectva, které bylo Německu zakázáno versailskou mírovou smlouvou).

Jak již bylo zmíněno výše, 21. ledna 1924 byla podepsána klíčová francouzsko-československá smlouva. Tato smlouva byla později doplněna smlouvami Francie s dalšími členy Malé dohody (10. června 1926 smlouva francouzsko-rumunská, 11. listopadu smlouva francouzsko-jugoslávská).

Prvními operačními plány, vypracovanými již československými důstojníky Hlavního štábu, byly operační plány II a II/a⁴⁰. Vycházely z dřívějších operačních plánů N a H, vypracovaných v době, kdy byl náčelníkem československého Hlavního štábu generál Eugène Mittelhauser a z operační směrnice 1 z října roku 1925, která počítala s obranou proti současnému útoku Německa a

³⁵ ANGER – PECH 1985

³⁶ ANGER – PECH 1985

³⁷ plán P pro případ války s Polskem, plán H pro případ války s Maďarskem, plán P-H pro případ současné války s Polskem a Maďarskem

³⁸ vzrůst francouzsko-německého napětí kvůli reparacím, francouzská okupace Porúří

³⁹ Vlastimil VÁVRA: Válečné plány a studie v letech 1919-1920. In: Vojenské dějiny Československa, 3. díl. 1987, 114-125, 115

⁴⁰ VÁVRA 1987a - Vlastimil Vávra: Válečné plány druhé poloviny dvacátých let. In: Vojenské dějiny Československa, 3. díl. 1987, 257-265, 260

Maďarska. Později byla tato operační směrnice rozdělena na plány II a II/a. Tyto plány byly na rozdíl od plánů dřívějších převážně defenzivní⁴¹.

Plán II počítal s konfliktem s Německem, Maďarskem a případně Rakouskem⁴² a plánoval nasazení většiny armády proti Německu, plán II/a se soustředil na konflikt s Maďarskem a předpokládal nasazení většiny armády proti Maďarsku. Českoslovenští plánovači tak reagovali na závěry československo-francouzské porady z ledna roku 1924 ohledně pravděpodobných variant budoucího evropského konfliktu. Protože současná obrana proti německému a maďarskému útoku nebyla považována pro síly československé armády za možnou, bylo rozhodnuto nasadit převážnou část proti jednomu nepříteli, konkrétně proti Německu, které bylo vzhledem ke své velikosti a svým územím, hraničícím s centrální částí Československa, považováno za nebezpečnější. Maďarsko tedy mělo být přenecháno československým spojencům z Malé dohody. V případě osamocení napadení Československa Maďarskem počítal operační plán II/a s přechodem k útočným operacím československé armády podle plánu H. V případě útoku Maďarska, ke kterému by se hned nepřidalo Německo, počítal operační plán II/a s dvoustupňovou mobilizací. To znamená, že nejprve měly být mobilizovány zálohy pouze na Slovensku a na Podkarpatské Rusi a posíleny o dělostřelecké, letecké a jezdecké útvary mírové armády z českých zemí a poté, při případném útoku Německa, měla být provedena mobilizace na území celého státu a část jednotek ze Slovenska stažena do českých zemí.

Operační plán II, zaměřený proti Německu, vycházel z dlouhodobých axiomů československých operačních plánů, tedy s válkou proti Německu jako s válkou koaliční a s vojenskou spoluprací Československa a Polska (s představou této spolupráce později, kromě jiného, citelně otřásl uzavření polsko-německého paktu o neútočení – viz dále). Tento plán měl defenzivní charakter, ale nepostrádal dílčí ofenzivy (ofenziva do Kladska a Slezska). Československé plánovače zneklidňovala pozice Rakouska⁴³, u něhož se na rozdíl od ministerstva zahraničí obávali toho, že by se mohlo stát výchozím bodem pro jeden ze směrů útoku proti Československu. Proto se také zvažovala možnost preventivního obsazení Dolního Rakouska částí československé armády. Podstata obrany Československa podle plánu spočívala v zadržování postupu nepřítelů v různých směrech útoku částí vojsk, zatímco ze zbytku by se na vhodně zvoleném místě mimo dosah nepřítelů⁴⁴ vytvářely zálohy, které měly být použity, po jeho zjištění, proti hlavnímu směru postupu nepřítelů. Hlavní směry útoku byly předpokládány z prostoru Zwickau – Chemnitz směrem na Prahu a z prostoru Regensburg – Weiden směrem na Plzeň. Nevylučoval se však ani útok z jiného směru. Celkem mělo být proti Německu soustředěno deset divizí a šest brigád. Na Slovensku měla být

⁴¹ ŠRÁMEK 2014 - ŠRÁMEK, Pavel: Válečné plány československé armády, in: Vojenství, <http://armada.vojenstvi.cz>, vyhledáno 23. 5. 2014

⁴² ŠRÁMEK 2014

⁴³ VÁVRA 1987, 260

⁴⁴ předpokládal se prostor Praha – Kolín – Mladá Boleslav – Mělník – Slaný

proti Maďarsku ponechána pouze jedna divize a čtyři brigády.

Nepříznivý vývoj v mezinárodněpolitické situaci (zrušení vojenské kontroly Maďarska, zlepšení vztahů mezi Itálií a Rakouskem a celkový vzrůst angažovanosti a vlivu Itálie ve střední Evropě, zvláště v Maďarsku), labilita Malé dohody a náznaky sblížení mezi Československem a Německem přiměly československé plánovače v letech 1927-1930 zaměřit svou pozornost na Maďarsko jako na hlavního nepřítele. Došlo tedy k přepracování plánu II/a. Znepokojivé informace o růstu síly maďarské armády (tajně zásobované fašistickou Itálií) a zdánlivé snížení rizika války s Německem přiměly československý Hlavní štáb opustit myšlenku dvoufázové mobilizace a zaměřit se na co nejrychlejší koncentraci všech sil na území Slovenska. Po příjezdu jednotek z českých zemí (Slovensko a Podkarpatská Rus měly být do té doby bráněny místními jednotkami) měla československá vojska přejít do ofenzivy ve směru na Budapešť a obsadit důležitá průmyslová centra v okolí Budapešti a na severovýchodě země.

Operační plán III, zaměřený proti Německu, neprodělal výraznějších změn⁴⁵, protože jak již bylo řečeno, vztahy Československa a Německa se ke konci 20. let poněkud zlepšily a víceméně se předpokládala německá neutralita v případném konfliktu ve střední Evropě. Větší část armády (8 divizí a 12 brigád) měla být soustředěna v českých zemích proti Německu a menší část (1 divize a 5 brigád) měla být soustředěna na Slovensku proti Maďarsku.

Na začátku třicátých let už ani jeden z plánů (III,III/a) neodpovídal současné situaci⁴⁶. Co se vojenské situace týče, odpovídal plán III a jím předpokládané rozložení armády plánu II, a tedy polovině 20. let. Plán III/a neodpovídal svou koncentrací všech sil proti Maďarsku a prakticky nulovým zabezpečením českých zemí zhoršujícím se poměru mezi Československem a Německem.

Vývoj československých válečných plánů v letech 1933-1934:

V úvahách československých plánovačů v roce 1933 (a v určité míře i později) mělo klíčovou úlohu vedle Francie Polsko. Vztah mezi Československem a Polskem přitom kalil ne jeden problém. V první řadě to byla pro polskou stranu neuzavřená otázka Těšínska. Polsko se nehodlalo smířit s jeho rozdělením, kdy průmyslovější a na nerostné suroviny bohatší část připadla Československu. To se ostatně projevilo i v době sudetské krize, kdy se Polsko přihlásilo o své nároky. Dále tu byla skutečnost, že v Polsku od provedení vojenského puče maršálem Józefem Piłsudským 12.-14. května 1926 existoval nedemokratický, takzvaný sanační režim⁴⁷, který se přirozeně rozcházel s

⁴⁵ ŠRÁMEK 2014

⁴⁶ vzrůstající revanšismus v Německu a snaha zbavit se versailleských omezení armády

⁴⁷ Tento režim byl také nazývaný také vlada plukovníků, neboť vládní posty byly obsazeny příslušníky armády. Sám Piłsudski, hlava nového režimu, byl ministrem obrany.

demokratickou vládou Československa.⁴⁸

V roce 1933 si však jak českoslovenští, tak polští vojenští představitelé uvědomovali oboustrannou výhodnost případné vojenské spolupráce. Jak Československo, tak Polsko mělo s Německem dlouhou hranici a na svém území početnou německou menšinu. Polsko mělo dokonce ještě více než Československo důvod obávat se německé agrese. Polský stát, obnovený po 1. světové válce, totiž svým územím, takzvaným polským koridorem, který Polsku umožňoval přístup k moři, odděloval od hlavní části Německa Východní Prusko, s čímž se Německo nemínilo smířit. Spolupráce Československa a Polska ve válce s Německem by pro oba státy znamenala, že nepřítel by musel bojovat na mnohem delší frontě. Československo i Polsko naopak mohly ofenzivní akcí proti německému Slezsku a Východnímu Prusku⁴⁹ výrazně zkrátit frontu ve svůj prospěch. Dílčí ofenzivní akce proti Slezsku předpokládala udržení nezávislosti Rakouska. Při případném překročení rakouské hranice německými vojsky měla československá armáda zajistit Rakousko vojensky.⁵⁰

Hlavní představitel Polska maršál Józef Piłsudski se však rozhodl vyřešit otázku polského ohrožení Německem podepsáním deklarace o neútočení s Německem 26. ledna 1934, kterou za polskou stranu podepsal.⁵¹ Německo v té době nabízelo podepsání podobných deklarací více státům. Je otázkou, nakolik J. Piłsudski věřil že tato deklarace skutečně zajistí bezpečnost své země. Podpisem byla československo-polská spolupráce proti Německu fakticky vyloučena, přestože i činitelé francouzského a polského⁵² generálního štábu si uvědomovali negativní vojenské důsledky dohody. Československý Hlavní štáb sice žádal ministra zahraničních věcí E. Beneše, aby československá diplomacie zajistila podmínky pro československo-polskou vojenskou spolupráci, ale ničeho pozitivního se v tomto směru (možná i kvůli nedostatečné snaze československé diplomacie) dosáhnout nepodařilo.

V průběhu roku 1933 však, jak již bylo řečeno, se se spolupráci Polska při boji s Německem pevně počítalo. Při úvahách Hlavního štábu o případné budoucí válce s nacistickým Německem byl pro tuto válku pro československou armádu přijat koncept strategické obrany⁵³, který už Hlavním štábem nebyl opuštěn, nýbrž byl, v souvislosti s vývojem ve spojenecké Francii, dále prohlubován, co se jeho defenzivnosti týče. Cílem tedy nebylo vedení ofenzivních akcí proti nepříteli, ale urputná obrana, která měla zachovat bojeschopnost armády, stejně jako nezbytné geografické a ekonomické podmínky pro pozdější provedení protiofenzivy a to za předpokladu, že spojenecké armády budou proti Německu a jeho případným spojencům (nejspíše Maďarsku) postupovat od

⁴⁸ ANGER – PECH 1985

⁴⁹ což plánovali pracovníci operačního oddělení československého hlavního štábu

⁵⁰ ANGER – PECH 1985

⁵¹ JOHN 2000

⁵² stojící v opozici vůči Piłsudskému

⁵³ ANGER – PECH 1985

začátku ofenzivně. Toto rozhodnutí o úporném vedení strategické obrany podstatně ovlivnilo další vývoj československé armády, charakter její výstavby, její přípravy i jejího budoucího použití.

Jak již bylo řečeno, v souvislosti s nepříznivým vývojem vojensko-politické situace v Evropě se defenzivní tendence plánu strategické obrany dále posilovaly až do podoby dlouhodobé izolované války se všemi z toho plynoucími důsledky. V roce 1933 však Hlavní štáb na vedení dílčích ofenziv ještě nerezignoval, právě naopak. Politická situace a geografická ploha a tvar Československé republiky vedly k tomu, že Hlavní štáb dospěl k, pro obranu Československa životně nezbytné, potřebě rozšířit hloubku strategické obrany rozhodnou dílčí ofenzivou a to buď hlavními silami proti Německu na území německého Slezska v součinnosti s polskou armádou (za předchozího ofenzivního zajištění Rakouska - viz výše) a v souladu s francouzskou ofenzivní činností, zatímco proti Maďarsku vézt pouze ústupové boje a přenechat hlavní boje v této oblasti malodohodovým spojencům Rumunsku a Jugoslávii, nebo provézt ofenzivu hlavními silami proti Maďarsku v součinnosti s Rumunskem a Jugoslávií za účelem úplné likvidace Maďarska, zatímco proti Německu by československá armáda by v té době vedla proti německé armádě pouze ústupové boje i s možnou perspektivou dočasné ztráty Čech nebo dokonce celých českých zemí.

Výstavba stálého opevnění:

Vojensko-politické podmínky pro výstavbu stálého opevnění:

Tvar Československé republiky, jak již bylo řečeno, byl pro vojenskou obranu státu velmi nepříznivý. Celková hranice republiky byla přes 3000 kilometrů dlouhá, zatímco plocha státu byla pouhých asi 140 500 km čtverečních a počet obyvatel v druhé polovině třicátých let přibližně 15 000 000 obyvatel. Šířka státu ve směru sever-jih byla v nejširší západní části státu na poledníku vedeném středem Čech zhruba 270 km a nejužší místo západní části Československé republiky (území dnešní České republiky) necelých 150 km⁵⁴, zatímco průměrná šířka republiky východně od Tater byla jen 90 km a na Podkarpatské Rusi se šířka státu ztenčila na v průměru pouhých 70 km. Délka státu ve směru východ-západ měřila přibližně 900 km⁵⁵.

Nevýhodný tvar ještě zvyšovala délka hranic s jednotlivými československými sousedy. Nejdélší hranici měla Československá republika se sousedem, který představoval největší hrozbu, s Německem. Tato hranice měřila 1100 km od Šumavy po Jeseníky. Druhou nejdélší hranici měla Československá republika s Polskem (700 km), jehož ambivalentní vztahy s ČSR počínaly obsazením Těšínska československým vojskem a vyústily, přes řadu společných, až existenčních zájmů, až v účast Polska na rozbití Československa v září 1938. Třetí v pořadí co do délky byla hranice s Maďarskem (600 km), po celou dobu trvání první Československé republiky státem

⁵⁴ poledník vedený z Kladského výběžku do Rakouska

⁵⁵ Pamětní spis o česko-slovenském opevnění, překlad, komentář STEHLÍK, Eduard, Praha 1999, 27

nepřátelským, považovaným, jak už bylo dříve uvedeno, v první polovině trvání první Československé republiky za primární hrozbu pro existenci státu. Čtvrtou v pořadí (400 km) byla hranice s Rakouskem, státem, s nímž po celou dobu jeho meziválečné existence měla Československá republika poměrně bezproblémové vztahu, avšak nad nímž se neustále vznášelo riziko připojení k Německé říši, což by pro ČSR představovalo přímo existenční ohrožení. Zcela bezproblémovou a bezpečnou tak byla pouze krátká (200 km) hranice se spojeneckým Rumunskem⁵⁶.

Nevýhodu tvaru republiky hraniční pohoří, která v západní části republiky tvořila přirozenou hranici Čech a částečně Moravy. Právě tato tisíciletá přirozená hranice byla důvodem, proč se představitelé nově vzniklého československého státu nemohli a nesměli vzdát českého a moravského pohraničí osídleného německy mluvícím obyvatelstvem, aniž by riskovali totální ztrátu obranyschopnosti Československa. Ve východní části republiky tvořil její přirozenou severní hranici, stejně jako před první světovou válkou v případě Uherského království, oblouk Karpat. Ve směru východ-západ tvořila severní hranici Československé republiky tato pohoří: Ukrajinské Karpaty, Vysoké Tatry, západní Beskydy, Jeseníky, Krkonoše, Jizerské hory, Lužické hory, Labské pískovce a Krušné hory⁵⁷. Tyto hory sice nebyly většinou pro pěchotu nepřekonatelné, velkou překážku však představovaly pro větší přesuny vojenských jednotek a ozbrojenou techniku. Jižní hranice, kromě jižní hranice Čech, podobnou přirozenou hranici postrádala. Proto bylo z hlediska vojenské obrany státu ve východní části republiky nutné vézt hranici co nejjihněji, byť i za cenu toho, že se v hranicích Československé republiky ocitne velká maďarská menšina.

Hranice s Německou říší, považovaná od začátku třicátých let za nejohroženější, byla, jak už bylo výše napsáno, z převážné části kryta hraničními pohořími, ale tato pohoří nebyla obecně tak nepřekonatelná jako v případě Tater a Karpat na severu Slovenska a Podkarpatské Rusi. Navíc v těchto pohořích bylo několik proláclin, které mohl nepřítel použít k vpádu do vnitrozemí Československa⁵⁸. Jako první ve směru východ-západ a nejširší tu byla proláklina mezi západními Beskydy a Jeseníky, kterou procházelo údolí řeky Odry. Další proláklina, takzvaná Kladská kotlina, kterou probíhalo údolí Nisy, ležela v kladském výběžku, náležícím k německému Slezsku. Další možné vpádové cesty do Československa vedly proláklinou mezi Orlickými horami a Krkonošemi. Poměrně schůdná byla také pohoří na severozápadě Čech, Krušné hory a Smrčiny.

Z těchto geografických a politicko-geografických příčin a vzhledem k politickému vývoji v Německu bylo nutné posílit obranyschopnost Československé republiky. Nabízely se dvě cesty: buď vybudovat silnou mobilní armádu schopnou zasáhnout proti nepříteli na kterémkoli ohroženém místě státu, anebo vybudovat na hranicích, především na zvláště ohrožených místech, stálý

⁵⁶ Pamětní spis, 27

⁵⁷ Pamětní spis, 27

⁵⁸ Pamětní spis, 28

pevnostní systém. Vzhledem k vysokým požadavkům, co se počtu financí a vojáků týče, a vzhledem k pomalé motorizaci armády a závislosti ČSR na dovozu pohonných hmot ze zahraničí, rozhodl se Hlavní štáb československé armády ve shodě s vojenskou kanceláří prezidenta republiky na začátku roku 1934 pro výstavbu stálého pevnostního systému. Přestože vývoj během 2. světové války prokázal, ať už v podobě německého blitzkriegu v první polovině války, či v podobě sovětských operací⁵⁹ v druhé polovině války, že budoucnost patří velkým mobilním armádám, podporovaným bojovou technikou, je třeba si uvědomit, že v době rozhodnutí československého hlavního štábu se k stavbě hraničních opevnění uchylovala řada států - Francie, Belgie, Nizozemí, Řecko, Jugoslávie, Finsko, Polsko, Dokonce i Německo a Sovětský svaz. Kromě negativních faktorů proti výstavbě velké mobilní motorizované armády zde byla řada faktorů pozitivních, které podporovaly výstavbu opevnění. V první řadě to byla existence zkušených domácích stavebních firem, dále široká surovinová základna pro výstavbu pevností a v neposlední řadě tato rozsáhlá stavební činnost placená státem slibovala vytvořit velké množství pracovních míst, v době stále probíhající Velké hospodářské krize (alespoň v ČSR) tolik potřebných. Hlavní úkoly opevnění byly následující: zajistit čas pro mobilizaci záložníků a rozvinutí manévrovací armády, dále ochránit strategicky důležitá střediska státu, zajistit vhodné prostory pro zásah válečné armády, uspořít živou sílu bránící se československé armády a v neposlední řadě získat čas potřebný k zásahu spojeneckých armád.

Na opevňovací práce vláda vyčlenila 10 miliard 800 milionů Kčs. Tato suma měla financovat přibližně patnáctiletý stavební program včetně úhrady výzbroje, střeliva a dalšího vybavení.

Problémem byl téměř naprostý nedostatek důstojníků vzdělaných v oblasti opevňování. Terénní průzkumy a plánování dislokace jednotlivých objektů pro československou armádu problém nepředstavovaly, ale co se projektové dokumentace objektů opevnění a jejich výstavby týče, byl nedostatek zkušených důstojníků pro armádu⁶⁰ vskutku akutní. Československo se tedy muselo obrátit na spojeneckou Francii, jejíž armáda, co se opevňování týče, měla v té době zdaleka nejvíce zkušeností. Na Maginotově linii se pro československé důstojníky uskutečnily dvě exkurze⁶¹. Obě exkurze trvaly dva týdny a zúčastnila se jich v obou případech osmičlenná skupina. První skupinou byla skupina vedená brigádním generálem Františkem Havlem, která do Francie odjela 14. srpna 1934. Druhou skupinu, která do Francie odjela 30. dubna 1935, vedl sám ředitel opevňovacích prací Karel Husárek, v té době v hodnosti brigádního generála. Žádný z členů těchto skupin, kromě plukovníka ing. Jana Čermáka, se nezúčastnil obou dvou exkurzí. Už jenom z těchto faktů je patrné, že exkurze samotné nemohly být dostatečným podkladem pro projektování budoucího opevnění. Proto československá strana požádala o účast odborníků na opevňovací práce přímo z Francie. Tito

⁵⁹ například operace Bagration

⁶⁰ vycházející z tradic československých legií, kde otázka opevňování neměla praktický význam

⁶¹ KUPKA 2001 - KUPKA, Vladimír: Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2001, 272

francouzští důstojníci pak v Praze pro své československé kolegy uspořádaly řadu přednášek a konzultací k problematice opevňování. Kromě toho se zúčastnili také průzkumů přímo v terénu a podíleli se i na vypracování projektové dokumentace prvních staveb. Do Prahy byli také vysláni dva důstojníci, kteří působili jako odborní poradci na Ředitelství opevňovacích prací. Na projektování a výstavbě opevnění se samozřejmě podílela i řada domácích civilních odborníků, především odborníků na železobetonové konstrukce a pancéřování.

Opevňovací programy:

První opevňovací program byl na poradě Ředitelství opevňovacích prací schválen 12. prosince 1935. Tento opevňovací plán počítal s opevněním pouze některých klíčových úseků a pouze objekty těžkého opevnění. Podle prvních úvah však těžké opevnění mělo být postaveno po celé délce hranice s Německem jako uzávěry železničních tratí a silnic, protínajících v údolí česká hraniční pohoří. Tato myšlenka ale byla z důvodů finančních⁶² i časových opuštěna. Prvním postaveným objektem opevnění byl pěchotní srub MO-S8 u Antošovic na Bohumínsku⁶³, kterým byla zahájena stavba úseku těžkého opevnění na úseku Moravská Ostrava⁶⁴.

Druhý opevňovací program, značně většího rozsahu, byl schválen už po půl roce 5. června 1936. Tento program předpokládal výstavbu souvislého těžkého opevnění podél celé státní hranice.⁶⁵ Program zahrnoval také výstavbu lehkého opevnění⁶⁶, které mělo být vzhledem k časové tísní dočasně postaveno především na méně exponovaných úsecích.

Třetí opevňovací program je obecně známý jako Husárkův⁶⁷ konečný program a byl schválen 9. listopadu 1937. Vycházel z programu předchozího, ale velkou část těžkého opevnění kvůli úspoře času a financí nahrazoval opevněním lehkým.

Rozdělení stálého opevnění:

Primární rozdělení československých fortifikací bylo na těžké a lehké opevnění. Těžké opevnění se dále dělilo na izolované a tvrzové stavby. Bylo stavěno v šesti stupech odolnosti označené arabskými a římskými číslicemi (stupně odolnosti 1,2 a I, II, III, IV). Proto se obecně mluví o objektech arabské a římské odolnosti. Pěchotní sruby arabských stupňů odolnosti byly objekty s nižším stupněm odolnosti, slabší výzbrojí a obvykle pouze s jedním pancéřovým zvonem. Byly stavěny v oblastech, kde se neočekával silný nápor nepřítele, často v zalesněných, nebo v obdobně hůře přístupných oblastech⁶⁸.

⁶² omezení 10 miliardami 800 miliony československých korun vyčleněných parlamentem na stavbu opevnění

⁶³ vybetonován 22. prosince 1935

⁶⁴ KUPKA 2001, 273

⁶⁵ částečně se vracel k myšlenkám předcházejícím první opevňovací program

⁶⁶ objekty lehké opevnění vzor 36

⁶⁷ Karel Husárek (31. ledna 1893 – 26. července 1972) - od roku 1935 vrchní velitel Ředitelství opevňovacích prací (ŘOP)

⁶⁸ KUPKA 2001, 292

Těžké opevnění

Pěchotní sruby

Hlavní prvek československého těžkého opevnění tvořily samostatné pěchotní sruby. Jejich objem (kubatura) se pohyboval v širokém rozpětí od 278 m³ do 2365m³ (podle stupňů odolnosti 1 - IV). Nejobvyklejším typem byly objekty II. stupně odolnosti⁶⁹. Takovéto objekty měly velikost půdorysu přibližně 13x28 metrů. Celková výška objektu činila 8 metrů, z toho zhruba polovina byla zapuštěna v zemi pod úroveň terénů. Uspořádání objektů bylo totiž zpravidla dvoupodlažní, přičemž v nadzemní části určené k boji se nacházely střelecké místnosti, výzbroj, stanoviště velitele, telefonní ústředna a část munice, zatímco v podzemní části se nacházela strojovna s agregátem na výrobu elektrického proudu, filtrovna vzduchu, ubytovací prostory mužstva a dále sklad paliva pro agregát, zásob a zbytku munice.

Hlavní výzbrojí samostatných pěchotních srubů byly těžké kulometry vzor 37⁷⁰ v provedení sólově nebo párově jako kulometné dvojče a 4 cm kanóny vzor 36⁷¹, které byly většinou spřažené s kulometem vzor 37 jako takzvané smíšené dvojče. Tyto zbraně byly situovány v bočních střílnách tak, aby palbou vykryly prostor zhruba 500 m před a 300 m za sousední objekt. Kromě toho byly sruby vybaveny v případě nerovného terénu 9 cm minometem vzor 38^{72,73}.

Do stropů srubů bylo zabetonováno několik pancéřových bojových stanovišť - zvony, kopule a ve výjimečných případech věže, u několika objektů i otočné kulometné věže OR s rozsahem 360°. Hlavním úkolem pancéřových zvonů bylo pozorování okolí a řízení palby hlavních zbraní srubu. Jejich vlastní výzbroj sloužila k obraně srubu při bezprostředním styku s nepřítelem. Kromě těchto ozbrojených zvonů existovaly dělostřelecké pozorovací zvony zcela bez výzbroje. Hlavní zbraně byly osazeny v bočních stěnách, aby tak spolu se sousedními sruby tvořily svou střelbou hráz, která by útočníkům bránila proniknout za úroveň srubů. Pouze u srubů na zvlášť exponovaných místech, kde bylo třeba palbou krýt i místa před srubem, byly zbraně osazeny i v čelní části srubu.

Na začátku stavby byla zřízeno pro jednotlivé úseky těžkého opevnění ženijní skupinová velitelství, kterým podléhaly ženijní skupiny u jednotlivých staveb. Stavby samotné prováděly civilní stavební firmy vybrané na základě vypsání výběrových řízení, která téměř vždy vyhrály firmy s nejnižší cenovou nabídkou. Vzhledem k jejich funkci byly sruby vyráběny z nejkvalitnějších materiálů - k jejich stavbě byl například používán speciálně vyvinutý cement. Na kvalitu materiálu dohlíželi zástupci Ředitelství opevňovacích prací již při výrobě a na samotnou

⁶⁹ objem přibližně 1500 m³

⁷⁰ ráže: 7,92, účinný dostřel: asi 2500 metrů, kadence(teoretická/praktická): 750/550, chlazení: vzduchem

⁷¹ dostřel: 5,2 km, délka hlavně: 2040 mm, palebný vějíř-náměr: -15°, +12°, palebný vějíř-odměr: 45°, rychlost palby-rány za minutu: 35

⁷² dostřel: 4, 3 km, délka hlavně: 1700 mm, palebný vějíř-náměr: konstantně 45°, palebný vějíř-odměr: 45°, rychlost palby-rány za minutu: 18-31

⁷³ Pamětní spis, 104-105

stavbu pak dohlížel vojenský stavební dozor.

Pěchotní sruby byly stavěny podle vzorů srubů Maginotovy linie, jejich konstrukční provedení však bylo přizpůsobováno specifickým československým podmínkám. Francouzské zkušenosti při jejich konstrukci doplňovaly zkušenosti československé, získávané prakticky v průběhu výstavby. Tyto zkušenosti byly shrnuty v služebním předpisu *Data pro konstrukci objektů stálého opevnění*.⁷⁴ Tento přísně tajný materiál obsahoval zásady pro zpracování projektové dokumentace objektů těžkého opevnění a v průběhu času byl doplňován a aktualizován. Poslední čtrnáctý doplněk byl vypracován 19. září 1938. Přes využití tohoto předpisu byly projekty srubů zpracovávány individuálně, podle místních podmínek. Po okupaci Rakouska Německem a jeho zapojení do Velkoněmecké říše však bylo třeba urychleně vybudovat sruby těžkého opevnění na jižní Moravě, proto byly v těchto případech použity již existující výkresy pro bunkry na severní Moravě.

Pěchotní sruby římské odolnosti se značně podobaly francouzským srubům na Maginotově linii. Nejčastější typ byl oboustranný dvojkřídový bunkr s hlavní výzbrojí určenou pro boční palbu. Střílny i vchod byly chráněny krakorci, které byly prodloužením stropní desky a chránily tato místa jak před bombardováním, tak před náložemi a dalšími výbušninami spouštěnými ze střechy srubu. Ochrannou úlohu plnily také příkopy předsunuté před střílny hlavních zbraní určené k pohlcování zeminy při výbuších, do nichž mimo jiné ústily i svody prázdných nábojnic ze střeleckých místností. Střílny hlavních zbraní byly chráněny ochrannými křídly. Čelní stěna, která čelila hlavnímu náporu nepřítele, byla obložena tři až čtyři metry silnou vrstvou lomového kamene. Vchod se nacházel v zadní části srubu mezi střeleckými místnostmi a byl chráněn vchodovou střílnou. Za střeleckými místnostmi byly, přilehlé k čelní stěně, stanoviště velitele, kancelář dělostřeleckého pozorovatele a místnost telefonisty. Největší místností spodního patra byla strojovna s agregátem, většinou spojená s filtrovou vzduchu, dále se zde nacházela ubytovna mužstva, wc, umývárna, studna a skladiště. Hlavní výzbroj srubů římské odolnosti tvořily těžké kulometry vzor 37 a 4cm kanóny vzor 36.⁷⁵

Pěchotní sruby arabské odolnosti, jak už bylo řečeno, existovaly ve dvou typech odolnosti 1 a 2, které se lišily toliko mocností stěn a stropu. Přesnější by však bylo napsat, že stavěny byly pouze sruby 2. typu odolnosti. Sruby 1. stupně odolnosti byly sice plánovány, ale k jejich stavbě nedošlo. Jedinou výjimku představuje pouze dnes již zaniklý samostatný pěchotní srub B-S IV v Bratislavě na Petržalce. Sruby arabské odolnosti měly představovat jakýsi mezistupeň mezi těžkými pěchotními sruby římského typu a lehkými kulometnými sruby⁷⁶, s nimiž se v době zpracovávání dokumentace k srubům arabského typu⁷⁷ začalo pro výstavbu opevnění také počítat. Sruby arabské

⁷⁴ KUPKA 2001, 279, Pamětní spis

⁷⁵ KUPKA 2001, 298, Pamětní spis

⁷⁶ také se jim nejprve říkalo objekty středního typu

⁷⁷ začátek roku 1936

odolnosti byly zjednodušenou a méně opevněnou verzí srubů římské odolnosti, což bylo dáno charakterem prostředí, v němž byly stavěny (zalesněné a hornaté oblasti) a kde by stavba srubů římské odolnosti byla zbytečně nákladná. Stejně jako sruby římské odolnosti byly sruby arabské odolnosti dvoupatrové. Celé horní patro zaplňovaly střelecké místnosti. Horní patro bylo s patrem dolním spojeno nikoliv schody jako u srubů římské odolnosti, ale průlezem a žebříkem. Přes všechnu úspornost i sruby arabské odolnosti měly v dolním patře agregát a WC, až na sruby v nejjednodušším provedení. Hlavní zbraní srubů arabské odolnosti byly těžké kulometry vzor 37.

Dělostřelecké tvrže

Nejsilnější, nejodolnější, zároveň však nejdražší částí československého opevnění byly dělostřelecké tvrže. Tvrže tvořila soustava pěchotních, dělostřeleckých a minometných srubů a podzemních prostor sloužících k ubytování mužstva a jako různá skladiště. Všechny objekty byla mezi sebou spojeny podzemními chodbami a na povrchu obklopeny souvislým pásem překážek. Na severní hranici Československa od Bohumína na východě po Žacléř u Trutnova na západě byla plánována výstavba pátácti tvrží. Do září 1938 bylo pět z nich téměř dokončeno (tvrže Adam, Bouda, Hanička, Hůrka, Smolkov), čtyři byly rozestavěny (tvrže Babí, která měla být největší československou tvrží vůbec, dále Dobrošov, Skutina, Šibenice), u dvou byla hotova kompletní stavební dokumentace, ale s prací se ještě nezačalo a stavba posledních tří byla z časových a finančních důvodů zrušena⁷⁸. Tvrže měly být stavěny v odstupech sedm až deset kilometrů, aby se jejich palebné linie vzájemně dotýkaly. Tuto vzdálenost však nebylo možné vždy splnit, takže mezi tvržemi vznikala palbou nepokrytá místa. Všechny části dělostřeleckých tvrží byly stavěny v nejvyšší, IV. odolnosti⁷⁹.

Jednou z částí dělostřeleckých tvrží byly dělostřelecké sruby. Šlo o podlouhlé jednostranné objekty (se směrem palby vlevo nebo vpravo), jejichž úkolem bylo vést dalekou boční palbu podél linie opevnění směrem k sousední pevnosti. Protáhlý půdorys dělostřeleckých srubů měl rozměry 48x16 metrů. Hlavní výzbrojí dělostřeleckých srubů měly být 10 cm houfnice vzor 38, jejichž dodání se však plánovalo až na rok 1939 a během záříjové mobilizace musely být nahrazeny u dostavěných tvrží vždy třemi 7,5 cm horskými děly vzor 15, čímž byla výrazně snížena bojová hodnota tvrží, neboť tato děla nemohla být osazena do střílen konstruovaných pro houfnice vzor 38. Houfnice měly být umístěny v horním patře srubu, ve střelecké místnosti s třemi oddělenými střeleckými pozicemi. spodní, podzemní patro bylo zařízeno shodně jako u pěchotních srubů.

Další částí dělostřeleckých tvrží měly být minometné sruby. Ty byly původně plánovány jako otočné výsuvné minometné věže osazené 9 cm minomety, ovšem v průběhu vývoje byl projekt

⁷⁸ KUPKA 2001, 322-323, STEHLÍK, Eduard: Lexikon tvrží československého opevnění z let 1935-1938. Praha 1992, NOVÁK, Jiří: Těžké opevnění, pevnostní oblast Odry – Krkonoše. Praha 2006

⁷⁹ KUPKA 2001, 323

neustále přepracováván, až byl po rozhodnutí o osazení novými 12 cm polními minomety zcela přepracován do podoby objektu s jednou až dvěma minometnými kopulemi, který byl nazván minometný srub. V září 1938 byla teprve zpracována projektová dokumentace srubu a 12 cm minomet ještě nepokročil do stadia výroby.

Jako částečné nahrazení nákladných a z hlediska výstavby časově náročných dělostřeleckých tvrzí byly na konci roku 1937 plánovány samostatné dělostřelecké a minometné sruby, avšak vzhledem k tomu, že projektová dokumentace k těmto stavbám se začala zpracovávat až v takto pozdním termínu, do září 1938 nebyla zahájena výstavba ani jednoho samostatného dělostřeleckého či minometného srubu⁸⁰.

Lehké opevnění

Jak již bylo řečeno výše, počítalo se původně s výstavbou pouze těžkého opevnění. Z finančních a časových důvodů však byla do druhého opevňovacího programu zahrnuta i výstavba lehkého opevnění, především na hůře přístupných a méně exponovaných místech, ale také na hranicích považovaných za méně ohrožené a u linií opevnění nacházejících se v týlu.

Objekty lehkého opevnění vzor 36

Tento první typ lehkého opevnění byl v podstatě kulometné hnízdo vybudované ze železobetonu. Interiér objektů představovala jediná střelecká místnost s různým počtem střílen. Objekty lehkého opevnění vzor 36 byly plánovány ve variantách A, B, C, D, E, F, které se lišily tloušťkou stěn a stropu a počtem střílen. Nejčastěji se používaly varianty A, B (obě dvoustřílnové) a C (trojstřílnové). Objekty byly vybaveny těžkými kulomety vzor 7/24⁸¹ nebo lehkými kulomety vzor 26⁸²⁸³. Výstavba objektů lehkého opevnění vzor 36 probíhala pouze půl roku. Záhy se totiž objevila řada konstrukčních chyb a nedostatků⁸⁴ a jejich výstavba byla nahrazena výstavbou nového typu vzor 37.⁸⁵

Objekty lehkého opevnění vzor 37

Jak již bylo řečeno výše, vzhledem k velkému množství nedostatků byly objekty LO vzor 36 nahrazeny objekty LO vzor 37, lidově nazývané řopíky⁸⁶. Představovaly vlastně značně zjednodušenou přízemní verzi samostatného pěchotního srubu odolnosti 1 (arabské odolnosti).

⁸⁰ KUPKA 2001, 335

⁸¹ ráže: 7,92, účinný dostřel: 2000 m, maximální dostřel: 3200 m, rychlost palby-rány za minutu (teoretická/praktická): 500/300, chlazení: vodou

⁸² ráže: 7,92, účinný dostřel: 1500 m, maximální dostřel: 3200 m, rychlost palby-rány za minutu (teoretická/praktická): 600/200, chlazení: vzduchem

⁸³ Pamětní spis, 104

⁸⁴ jedním z nejzávažnějších byly neexistence ventilátoru na odčerpávání zplodin ze střelby, kvůli které musely být otevřené vchodové dveře a nekontinuita vytvářené palebné přehrady

⁸⁵ SVOBODA, Tomáš / LAKOSIL, Jan / ČERMÁK, Ladislav: Velká kniha o malých bunkrech, československé lehké opevnění 1936-1938. Praha, 2011, 25

⁸⁶ zdrobnělina od ŘOP – Ředitelství opevňovacích prací

Oproti vzoru 36 byl odolnější a stavěl se v souvislé linii. Nejčastější vzdáleností mezi jednotlivými pevnostkami bylo 250-300 metrů. V přehladném terénu bývala hustota řopíků 6-7 objektů na 1 kilometr⁸⁷.

Objekty LO vzor 37 byly rozděleny na typy A, B, C, D, E. Nejčastějším (asi 85 %) z nich byl typ A se dvěma bočními střílnami. Zatímco u objektů LO vzor 36 nebyly jednoduché plechové dveře nijak chráněny, do objektů tohoto typu se vcházelo dvěma dveřmi, z nichž první byly zabezpečeny vchodovou střílnou. Také interiér byl oproti objektům vzor 36 členitější. Tvořily ho dvě střelecké místnosti spojené úzkou chodbičkou, ve které se (opět na rozdíl od objektů vzor 36) nacházel ruční ventilátor, který však neměl zabudovaný protichemický filtr, takže posádka objektů v případě zásahu bojovým plynem byla nucena bojovat v plynových maskách. Střílny byly ocelolitinové. Čelní stěna většiny řopíků byla protažena v charakteristické ochranné uši. Objekty typu B měly jednu boční střílnu a jednu čelní střílnu a budovaly se ve svazích. Objekty typu C byly nejjednodušší, pouze s jednou střílnou a používaly se jen výjimečně v obtížném terénu. Objekty typu D a E fakticky představovaly polovinu objektu typu A, respektive B.

Srovnání vývoje československých opevňovacích programů s vývojem československých operačních plánů:

Jak již bylo napsáno výše, v roce 1934 bylo rozhodnuto o výstavbě stálého opevnění, přičemž úvahy na toto téma se objevily již o rok dříve. Základní myšlenkou a zásadou výstavby stálého opevnění, uvedenou například ve *Zprávě náčelníka hlavního štábu o programu budování stálého opevnění* z července roku 1936 bylo, že opevnění musí být budována v těsné souvislosti s operačním plánem⁸⁸. V průběhu let 1934-1938 byly vypracovány tři opevňovací programy – první byl schválen 20. dubna 1935. Tento plán byl členěn na pět etap a dále podle toho, proti komu bylo opevnění zaměřeno (viz přílohy).

Jak vidíme z úryvku uvedeného v přílohách, v prvním opevňovacím programu se oproti strategickým úvahám pracovníků československého Hlavního štábu z let 1933 a 1934 objevila výrazná změna, vymíněná osobně ministrem zahraničí E. Benešem⁸⁹. Polsko, s kterým se až do podpisu polsko-německého paktu o neútočení⁹⁰ počítalo napevno jako se členem protiněmecké koalice a československým spojencem, bylo zařazeno mezi nepřátelské státy. Dále si všimněme strategicky klíčového úseku hranice s Rakouskem, který měl začít být opevňován až roku 1937,

⁸⁷ KUPKA 2001, 353

⁸⁸ Zpráva náčelníka hlavního štábu o budování stálého opevnění

⁸⁹ VÁVRA 1987b - Vlastimil Vávra: Nové vojenské a politické plány na obranu republiky, In: Vojenské dějiny Československa, 3. díl. 1987, 286-294, 294

⁹⁰ V úvahách představitelů československého Hlavního štábu, podněcujících Beneše k usilování o československo-polské sblížení, nebyla tato myšlenka zcela opuštěna ani poté.

přestože se o riziku anšlusu Rakouska mluvilo už dříve v operačních plánech a byl odtud očekáván možný útok (viz výše), nebezpečný tím více, že tato oblast postrádá přirozené hranice⁹¹. To vycházelo z nevojenského uvažování ministra zahraničí Beneše, který se na hranici s Rakouskem díval pouze jako na hranici s neutrálním státem. Hořké plody tohoto uvažování Československo sklidilo po anšlusu Rakouska. Tento program počítal pouze s těžkým opevněním a jak můžeme vidět i z uvedeného úseku, ještě nešlo o dlouhé souvislé linie opevnění, které se objevily později⁹². V tomto programu šlo o přehrazení očekávaných směrů útoku, nešlo ještě o opevnění celé hranice. Při vypracování tohoto prvního opevňovacího programu se vycházelo z ofenzivnější a mobilnější koncepce strategické obrany, se kterou přišel nový náčelník hlavního štábu generál L. Krejčí.

Základní dokumenty k operační plánům československé armády z druhé poloviny 30. let, tedy operační plány IV až VII se nezachovaly, byly pravděpodobně spáleny v září 1938 nebo v březnu 1939, aby se nedostaly do německých rukou, tyto plány lze tedy rekonstruovat jen na základě nepřímých údajů a vzpomínek⁹³. Některé koncepce válečného plánu IV lze vyvodit například i z rozložení etap prvního opevňovacího programu a z toho, které úseky měly být opevněny a které ne (jednou z hlavních zásad výstavby opevnění bylo, že musí být budováno v souladu s operačním plánem – viz výše). Už jen z toho, že byly opevněny jen nejdůležitější úseky lze vyvodit, že hlavní štáb počítal s ofenzivnějším pojetím strategické obrany, s velmi aktivní rolí manévrovací armády⁹⁴ a s velmi rychlým zásahem spojenců. Dále z toho, že opevnění nebylo plánováno na západě Československa, lze vyvodit, že zde hlavní štáb počítal s pružnou obranou. Na druhé straně je třeba počítat s tím, že do podoby opevňovacího programu (na rozdíl od operačních plánů) aktivně zasahovalo ministerstvo zahraničí, které s hlavním štábem nesdílelo stejné názory⁹⁵.

Plán IV (v platnost vstoupil 15. února 1936) byl již komplexní a vycházel z možnosti rozsáhlého konfliktu ve střední Evropě, v kterém by na jedné straně stálo Německo, Maďarsko, případně též Rakousko nebo i další státy, na druhé pak Československo, Francie, SSSR (2. 5. 1935 podepsána obranná smlouva Francie a SSSR, 16.5. téhož roku Československa a SSSR), Rumunsko, Jugoslávie, případně další země⁹⁶. Polsko, což byla dlouhotrvající tendence československých stratégů, zde opět nebylo považováno za nepřítele (v rozporu s prvním opevňovacím programem), ale počítalo se přinejhorším s jeho neutralitou⁹⁷. Plán počítal s tím, že československá armáda se bude nejprve s pomocí pohraničního opevnění co nejdéle bránit nepřítelově (německé) přesile (před

⁹¹ ve skutečnosti se s opevňováním této hranice začalo až po anšlusu Rakouska v březnu 1938

⁹² Byť i v tomto programu se delší souvislé linie opevnění objevily, ovšem ne v rozsahu dvou programů pozdějších.

⁹³ ŠRÁMEK 2014

⁹⁴ Od 15. května 1935 byla československá válečná armáda organizována na dvě části, na armádu krycí a manévrovací. Krycí armáda se skládala převážně z jednotek mírové armády a jejím úkolem bylo zajištění hranic a zabezpečení průběhu mobilizace. Manévrovací armáda, určená pro vlastní manévr měla být postavena až v mobilizaci hlavně ze záložních jednotek. - Vojenské dějiny Československa, III. díl

⁹⁵ například otázka Polska

⁹⁶ Zde je na místě otázka, jak pravděpodobná by byla válečná spolupráce Rumunska a SSSR, který Rumunsko vedle Maďarska považovalo za největší hrozbu pro svou existenci, v čemž mu historie dala za pravdu.

⁹⁷ ŠRÁMEK 2014

zásahem spojenců) v českých zemích, pak případně pod tlakem za boje pomalu ustupovat na východ. Po zásahu spojenců pak armáda měla ústup zastavit, zkonsolidovat síly a v koordinaci se spojenci provést protiútok. Boj proti Maďarsku měli z převážné části obstarat malodohodoví spojenci, československá armáda zde měla postupovat defenzivně, pouze v případě výjimečně příznivých podmínek se měla zapojit do ofenzivy v koordinaci se spojenci⁹⁸.

Již 7. března 1936 však došlo k události, na kterou musel Hlavní štáb reagovat. 7. března 1936 obsadila německá armáda bez odporu demilitarizované Porýní. 2. června 1936 náčelník hlavního štábu generál Krejčí NROS ke schválení druhý opevňovací program. Tento program zohledňoval skutečnost, že po obsazení Porýní a zahájení jeho opevňování Němci bude značně prodloužena doba, než se zásah francouzského spojence účinně projeví a československá armáda se tedy bude muset sama bránit německému útoku mnohem delší dobu. Proto místo opevňování pouze nejdůležitějších úseků tento program předpokládal vybudování souvislé linie opevnění podél celých československo – německých hranic. V přílohách je rozvržení fází výstavby druhého opevňovacího programu (úryvek pochází ze *Zprávy náčelníka hlavního štábu o programu budování stálého opevnění z července roku 1936*).

Jak je vidět z úryvku uvedeného v přílohách, počet plánovaného opevnění značně narostl. Jak je však zřejmé ze *Zprávy náčelníka hlavního štábu o programu budování stálého opevnění*, i tato plánovaná podoba stálého opevnění byla z finančních⁹⁹ a časových důvodů úspornou a kompromisní verzí podoby považované hlavním štábem za ideální. Konkrétně se zde uvádí, že by bylo třeba alespoň dvou sledů opevnění. Právě z důvodů úspory byly do tohoto plánu kromě staveb těžkého opevnění zapracovány i stavby lehkého opevnění (viz výše).

Jako největší nebezpečí pro operace československé armády (vzhledem k předpokládanému ústupu armády směrem na východ) je zde uváděno rychlé odtržení českých zemí od Slovenska¹⁰⁰. Ve *Zprávě* se konkrétně uvádí, že by k této eventualitě mělo dojít německým vpádem v prostoru mezi Odrou a Labem směrem na Olomouc. Je skutečně na pováženu, že se zde nemluví o nebezpečí vstřícného útoku z Kladska a Dolního Rakouska, potažmo že otázka opevnění jižní Moravy proti útoku z rakouské strany je opět odsunuta až do poslední fáze opevňovacího programu. Lze to bezpochyby připsat vlivu Benešova, vojenskými a strategickými aspekty nedotčeného, uvažování. Vměšování politiků do vojensko-strategických záležitostí (pokud převážilo hledisko politické nad hlediskem vojensko-strategickým), jako výstavba stálého opevnění, bylo jedním z méně příznivých důsledků existence NROS.

Stojí za to upozornit na několik dalších momentů tohoto opevňovacího programu. Jak již bylo zmíněno, ve druhém opevňovacím programu se hlavní štáb přiklonil ke koncepci souvislé ochrany

⁹⁸ ŠRÁMEK 2014

⁹⁹ výstavba opevnění omezena pevnou částkou určenou na opevňovací práce

¹⁰⁰ Zpráva náčelníka hlavního štábu o budování stálého opevnění

hranic – takříkajíc k vybudování souvislého hraničního valu, tedy koncepci značně defenzivnější než v případě programu prvního, kde opevnění mělo zahrazovat pouze hlavní směry nepřítelova útoku. Jak je tedy patrné, vlivem obsazení Porýní německou armádou posílil hlavní štáb defenzivní stránku strategické obrany státu.

Vzhledem k předpokladu operačního plánu IV, že československá armáda se bude pod nepřátelským tlakem na východ je zarážející, že druhý opevňovací program nepočítá s výstavbou vnitrostátních linií opevnění, o něž by se mohla armáda při ústupu zachytit.

Dále byla z politických důvodů v programu předpokládána výstavba opevnění v západních Čechách na linii, kterou sám náčelník hlavního štábu nepovažuje za vhodnou pro obranu. V tomto bodě musely požadavky vojenské opět ustoupit požadavkům politickým.

Nakonec je třeba upozornit na bod, který se objevil už u prvního opevňovacího programu. Je to nesoulad mezi opevňovacím programem a operačním plánem v otázce Polska. Jako v předchozím případě opevňovací program považuje Polsko za nepřítele a operační plán počítá u Polska v nejhorším případě s neutralitou. Zde je třeba se narozdíl od předchozích případů podívat kriticky na postoj hlavního štábu, který ve svém operačním plánu nezohlednil hlediska politická. Dívat se na Polsko jako na vůči Československu neutrální, nebo případně dokonce spojenecký, stát znamenalo ignorovat celý vývoj československo-polských vztahů od roku 1918.

Další zhoršování mezinárodní situace a nedostatky v druhém opevňovacím programu, z nichž některé jsou uvedeny výše – například absence vnitrostátních ústupových příček, způsobily, že druhý opevňovací program přestal vyhovovat. Nutné změny celkové koncepce opevňování a poznatky z dosavadní výstavby byly shrnuty v zimě 1936/1937¹⁰¹. Především bylo nutné zvýšit rychlost výstavby opevnění – v červenci roku 1936 bylo rozhodnuto, že na podzim tohoto roku má být zahájena výstavba opevnění na všech úsecích. Toho mělo být dosaženo nahrazením řady úseků těžkého opevnění opevněním lehkým, a to lehkým opevněním vzor 37, které nahradilo dosud používaný nevyhovující typ vzor 36 (viz výše). Kromě toho byla plánována výstavba dosud chybějících vnitrostátních ústupových příček¹⁰².

Dne 15. února 1937 začal platit nový operační plán V, který se patrně příliš neodlišoval od plánu IV¹⁰³. Vycházel ze stavu výstavby opevnění, takže už zřejmě operoval s dočasnou obranou západních Čech obranou v místě. Rozhodně byla zachována koncepce pomalého ústupu na východ.

Třetí opevňovací program, známý také jako Husárkův konečný program, byl schválen 9. listopadu 1937. V přílohách opět uvádím úryvek z Husárkova opevňovacího programu¹⁰⁴.

Jak je z tohoto úryvku vidno, zásadní změnou tohoto programu je podstatné zvýšení podílu

¹⁰¹ ARON 1998 - ARON, Lubomír: Československé opevnění v letech 1935-1938. Náchod 1998, 13

¹⁰² například Plzeňská čára a Pražská čára

¹⁰³ ŠRÁMEK 2014

¹⁰⁴ Z opevňovacího programu generála Husárka

lehkého opevnění z časových a finančních důvodů (rychlou výstavbu lehkého opevnění umožnilo zavedení unifokovaného typu vzor 37). Program už se též dále nedělil na opevňovací fáze, protože, jak již bylo psáno výše, bylo v červenci roku 1936 rozhodnuto o výstavbě opevnění na všech úsecích současně. To mělo mimo jiné za výsledek I to, že konečně přestala být zanedbávána výstavba opevnění na československo-rakouské hranici, byť, jak si můžeme přecíst, šlo o výstavbu pouze lehkého opevnění (s výstavbou těžkého opevnění se zde začalo po anšlusu Rakouska).

Významná z hlediska propojení s operačním plánem je výstavba vnitrozemských záchytných linií lehkého opevnění (takzvaných čar, pokud šlo o dva sledy opevnění, a clon, pokud byla linie lehkého opevnění tvořena pouze jedním sledem¹⁰⁵) o které se československá armáda mohla opřít při svém ústupu na východ. Zde je však třeba upozornit, že tyto linie byly zatím stavěny pouze na západní polovině Čech. S výstavbou dalších linií mezi Čechami a Moravou a mezi Moravou a Slovenskem¹⁰⁶ (která byla vzhledem k předpokladu operačních plánů 2. poloviny 30. let, že by se armáda měla pomalu stáhnout na Slovensko, velice důležitá) se počítalo až pro rok 1939.

Záhy po schválení třetího opevňovacího programu byl 15. února 1938 schválen operační plán VI. Stejně jako plán předchozí se ani tento plán příliš nelišil od operačního plánu IV. Narozdíl od něj (a od plánu V) již mohl kalkulovat s existencí vnitrostátních linií lehkého opevnění na západě Čech a linie lehkého opevnění v Krušnohoří. Jistě tak počítal minimálně s dočasnou obranou západních Čech, především důležité Plzně.

Již v březnu 1938 se však operační plán IV stal v důsledku anšlusu Rakouska minulostí. Anšlusem Rakouska (na který ČSR reagovala pouze diplomaticky) se také v plné nahotě projevila krátkozrakost dosavadních úvah (především politiků) o Rakousku jako neutrálním státě (jehož neutralita je mezinárodně garantována) a o československo-rakouské hranici jako o méně významné. Po připojení Rakouska k Německu tedy nastal pro československý hlavní štáb závod s časem. Bylo třeba urychleně zahájit výstavbu těžkého opevnění na jižní Moravě (která se teď stala pravděpodobným místem hlavního německého náporu) a připravit operační plán odpovídající nové situaci. Dlouhodobější obrana Čech se teď stala téměř nemožnou a těžiště obrany bylo tedy třeba přenést na Moravu¹⁰⁷.

Nový operační plán (či spíše variantu odpovídající současné situaci) se hlavnímu štábu podařilo připravit v rekordně krátkém čase, takže podle něj mohla již proběhnout květnová částečná mobilizace. Tento plán dostal označení VI-A.

Zcela nový operační plán VII, vypracovaný mimo jiné na základě zkušeností z květnové částečné mobilizace, byl přijat 15. července 1938. Předpokládalo se v něm¹⁰⁸, že Německo pravděpodobně

¹⁰⁵ KUPKA 2001

¹⁰⁶ ARON 1998, 14-15

¹⁰⁷ ŠRÁMEK 2014

¹⁰⁸ ŠRÁMEK 2014

napadne Československo bez vyhlášení války (jako později v případě Polska) a bude se snažit využít momentu překvapení k rychlému vítězství (taktika blitzkriegu). Očekával se vstřícný útok z Kladska a Rakouska k oddělení Čech od zbytku republiky. Československá armáda měla strategickou obranu na Moravě, opřenou o Českomoravskou vrchovinu a linie opevnění, vázat co nejvíce nepřátelských jednotek a čekat na zásah spojenců. V případě, že by se nepodařilo udržet Moravu, měla se armáda stáhnout na Slovensko a svou obranu opřít o Bílé Karpaty. Po zásahu spojenců pak měla přejít do protiofenzivy.

K nástupovému plánu VII byla vytvořena varianta XIII, která předpokládala omezenější německý útok s cílem zabrat pouze pohraničí. V tomto případě by velení armády přesunulo některé divize do Čech na směry, kde se dal čekat německý vpád. Podle této varianty proběhla mobilizace v září 1938¹⁰⁹.

Přijetí mnichovského diktátu znamenalo konec dalšímu vojenskému plánování a výstavbě opevnění.

Závěr:

Co tedy říci závěrem ke koncepci obrany, kterou Československo zvolilo? Do značné míry je možné souhlasit se závěrem autorů Denkschriftu, totiž že československé opevnění je dokonalým příkladem rčení, že kdo chce krýt vše, nekryje nic¹¹⁰. Ovšem opevnění nebylo budováno samo o sobě, nýbrž v těsné součinnosti s operačními plány. Byla tedy jejich koncepce od základu chybná?

Domnívám se, že ano. Předpokládaný ústup na Slovensko vedl k nutnosti opevnit hranice podél celé trasy předpokládaného ústupu (viz druhý a třetí opevňovací program) a nutnosti opevnění samotného Slovenska. Toto úsilí mohlo být jistě vynaloženo účelněji. Navíc je třeba položit si otázku, nakolik mohlo být Slovensko se svými separatistickými tendencemi, a s jižní hranicí (s nepřátelským Maďarskem) téměř postrádající přirozené překážky, vhodným místem, kde by československá armáda přečkala nápor nepřítele a odkud by vedla pozdější protiútok. Malá šířka východního území ČSR ve směru sever-jih také neposkytovala armádě dostatek prostoru k manévrování. Dále je třeba zmínit, že Slovensko, agrární část republiky, i přes snahu vlády postrádalo většinu průmyslu potřebného k vedení delší války. Ovšem byly tu i výhody, z nichž největší by bylo udržení hranice s Rumunskem pro spolupráci s rumunskou a případně sovětskou armádou.

Vhodnou alternativou mohlo být soustředění veškeré obrany do prostoru Čech (případně části Moravy), který: za a) je z většiny směrů chráněn pohořími, o které by se mohla obrana, podpořená

¹⁰⁹ ŠRÁMEK 2014

¹¹⁰ Pamětní spis, 217

zde vybudovaným opevněním, za b) zde soustředěný průmysl by umožňoval delší vedení války, za c) centrický tvar s dostatečnou šířkou i délkou by umožňoval manévrování armády i výstavbu několika pásem opevnění, za d) udržení této bezpochyby klíčové části státu by mělo velký psychologický význam. I zde však byly nevýhody : velký počet německého obyvatelstva, obklíčení celého území vojsky útočníka, opuštění Slovenska a odříznutí od vojsk východních spojenců. Přesto by však tato varianta, při dostatku odvahy a vůle, byla pro československé možnosti vhodnější.

Jak tedy zhodnotit práci a snahu československého hlavního štábu, co se operačních plánů a výstavby opevnění týče? Hlavní štáb zvolil strategii ústupu bojem směrem na východ, což, jak již jsem napsal výše, byla dle mého názoru chyba. Na druhou stranu je chválihodné, že štáb se této základní premisy držel po celou dobu přípravy na válku, neboť náhlé změny by byly ještě horší. Ve svých opevňovacích programech dokázal hlavní štáb, s výjimkou opevňování hranice s Rakouskem, vcelku dobře skloubit strategii ústupu na východ s výstavbou opevnění (zvláště ve třetím opevňovacím programu) a v rámci možností připravit Československo na válku.

Závěrem této práce položme tradiční otázku, bez které se zřejmě neobejde žádná práce na podobné téma, jaké jsem si vybral. Chtěl jsem se sice této otázce kvůli jejímu nekonečnému a zbytečnému omílání vyhnout, ale u tohoto tématu se asi očekává. Jde však spíše o otázku morální než o cokoliv jiného. Můžeme uvádět počty mužů ve zbraní, počty tanků, letadel, a stejně se k objektivní odpovědi neposuneme o nic blíž. Historie nemá operovat s “kdyby” a pokud se v úvaze o této otázce oprostíme od znalosti budoucích událostí, zbyde opravdu pouze otázka navýsost morální. Je správné vézt národ do spravedlivé obranné války s rizikem velkého krveprolití nebo je lepší pokořit se a vzdát se nepříteli s tím, že snad brzy přijde příznivější doba? Prezident E. Beneš zvolil pro budoucnost a zachování národa druhou možnost. Já se domnívám, že pro budoucnost národa by bylo lepší zvolit první možnost. Myslím tedy, že jsme v roce 1938, i s ohledem na stav výstavby opevnění, bránit mohli a měli, kdyby na nejvyšších místech Československa nechyběla politická vůle.

Přílohy:

Úryvek z prvního opevňovacího programu:

I. etapa:

a) proti Německu: prostor Ostravy, jižní Kladsko

b) proti Maďarsku: mosty na Dunaji, Tise a dolním Hronu – se stavbami začít v létě 1935.

II. etapa:

proti Německu: prostory Trutnov – Náchod, Jedlina – Černá Voda, Orlické hory, Háj – Opava. - se stavbami začít na podzim 1935.

III. etapa:

a) proti Polsku: prostor Těšínska a severně Žiliny. Uzávěry komunikací na severních hranicích středního a východního Slovenska

b) proti Německu: mezi Krkonošemi a Labem

c) proti Maďarsku: jižní Slovensko – nesouvisle asi 100 km. - se stavbami začít v roce 1936.

IV. etapa:

proti Rakousku: asi 80 km dlouhý úsek západně Břeclavi – začít v roce 1937.

V. etapa:

opevnění pražského a plzeňského prostoru¹¹¹

Úryvek z druhého opevňovacího programu:

I. Etapa

1. Úsek Odry – Krkonoše

účel: pevná obrana na místě

souvislá palebná přehrada, 1 sled těžkých srubů s dělostřeleckými tvrzemi, jen v horách sruby lehčí¹¹², v Krkonoších a v prostoru Jeseníků pouze přehrazení komunikací

celkem 225 km, náklad: 2.818 mil. Kč

2. Předmostí Bratislavy

účel: obrana na místě

souvislá přehrada, lehčí sruby¹¹³ bez dělostřeleckých tvrzí

celkem: 9 km, náklad: 21 mil. Kč

3. Mosty Komárno, Parkán, Čop

účel: ochrana proti překvapení a usnadnění jejich zničení

¹¹¹ VÁVRA 1987b, 294

¹¹² Pravděpodobně objekty lehkého opevnění vzor 36 – viz výše

¹¹³ Pravděpodobně objekty lehkého opevnění vzor 36 – viz výše

celkový náklad: 20 mil. Kč

4. Úsek Dolní Hron (Bajtava):

účel: ochrániti proti překvapení

souvislá přehrada pěších srubů, 1 dělostř. Kasemata proti Ostřihomu

celkem: 9 km, náklad: 30 mil. Kč

II. Etapa

1. Úsek Krkonoše – Labe

účel: zajistiti proti překvapení, po dokončení opevnění Krkonoše – Odra a úpravě nástupu pevná obrana na místě

nejdříve uzavření komunikací v tomto pořadí naléhavosti:

a) na Liberec

b) mezi Krkonošemi a Jizerskými horami

c) Německé Jablonné

d) přes řeku Chřibskou Kamenici

sruby středního typu.¹¹⁴

v dalším: vybudování souvislé pěchotní přehrady ve volných a málo zalesněných prostorech (sruby lehkého¹¹⁵ a středního¹¹⁶ typu), v Jizerských horách vybudování kulometných hnízd.

dodatečně zesílití úsek dělostřeleckými tvrzemi

celkem 120 km, náklad: 1.500 mil Kč

2. Úsek jižní Slovensko

účel: zajistiti před překvapením, usnadniti mobilizaci a nástup

jen místy souvislá přehrada, lehčí¹¹⁷ a střední¹¹⁸ typy srubů

celkem: 100 km, náklad: 500 mil. Kč

III. Etapa

1. úsek Krušné Hory – 110 km

2. úsek Cheb – Český Les – 170 km

3. úsek Šumava – 60 km

účel: pro všechny úseky – znesnadnit vpád motor. Jednotek

- ulehčiti vlastní mobilizaci a kryt hranic

Z počátku jen přehrazení komunikací nejvýše středními sruby odolnosti proti 15 cm. V dalším v otevřených důležitějších prostorech místy souvislá pěchotní přehrada z lehkých srubů (odolnost proti 10 cm).

¹¹⁴ Těžké sruby takzvaného arabského typu odolnosti – viz výše

¹¹⁵ Objekty lehkého opevnění vzor 36 – viz výše

¹¹⁶ Těžké sruby takzvaného arabského typu odolnosti – viz výše

¹¹⁷ Pravděpodobně objekty lehkého opevnění vzor 36 – viz výše

¹¹⁸ Těžké sruby takzvaného arabského typu odolnosti – viz výše

Celkem: 340 km, náklad: asi 1.700 mil. Kč

Podotýkám, že v západních Čechách, až budeme jednou sto je hájiti přiměřenými silami (po dokončení opevnění Labe – Odra), bude třeba pro bitvu voliti úspornější čáru, jdoucí od Středohoří na Ohři, Doupovské Hory, Stříbro, Klatovy a snad i tuto čáru opevniti (čára dlouhá asi 200 km).

IV. Etapa

1. Proti Polsku

Těšínsko a severní Slovensko

účel: brániti se na místě

souvisle asi 90 km, náklad: 1.125 mil. Kč

nesouvisle přehrazení komunikací asi 60 km, náklad: 300 mil. Kč

2. Jižní Morava

účel: brániti se na místě

souvislá pěchotní přehrada středních srubů, málo děl. tvrzí

celkem Břeclav – Znojmo 80 km, jinde uzavření komunikací, náklad: 1.000 mil. Kč

3. Jižní Čechy

účel: přehrazení komunikací mezi Šumavou a Českomoravskou vysočinou

nesouvislé střední sruby

asi 200 km, náklad: 1.000 mil Kč

Celkový náklad na všechna opevnění byl by přibližně 10 miliard a 900 milionů Kč.

Podotýkám, že tyto cifry jsou skutečně jen přibližným odhadem, přesný rozpočet pro ten který úsek lze udati teprve po zpracování všech potřebných plánů.¹¹⁹

Úryvek z třetího (Husárkova) opevňovacího programu:

I. Severní válčiště Labe - Odra – Jablunkov.

Úsek: Labe - Odra - Olza 370 km, Olza - Jablunkov 65 km

Úkol: Držeti na místě.

Staví se pohraniční pásmo - těžké opevnění i lehké vedle sebe, někde obojí za sebou současně (úsek Mückenberk - Bouda, Náchod - Zbečnick, Trutnov).

Těžké opevnění:

Zadáno:

a) 8 velkých tvrzí: 1) Smolkov, Berghöhe, Bouda, Adam, Hanička, 2) Dobrošov, Stachelberg, Skutina.

b) 212 objektů na frontě 370 km.

Bude vybetonováno: do konce 1937 145 objektů, z toho 120 objektů izolovaných, 25 tvrzových.

Bude vyzbrojeno hlavními zbraněmi i s municí do konce roku 1937 34 objektů (MO).

¹¹⁹ Zpráva náčelníka hlavního štábu o budování stálého opevnění. In: Vojenství, <http://armada.vojenstvi.cz>, vyhledáno 23. 5. 2014

Lehké opevnění:

Mezi Labem a Českým Těšínem:

Celkem objektů 3384

zadáno k 15. 11. 2139

hotovo 1066 z toho je 147 starých objektů

zbývá k vybudování z počtu zadaných 1073

zbývá k zadání z celkového počtu 1245

zbývá k vybudování z celkového počtu 2318

Pro těžké opevnění máme připraveno takticky i technicky na tomto válčišti více úseků, nežli budeme sto v roce 1938 nově započítati.

Rozhodnuto (kromě dokončování zadaných úseků):

1) rozšířiti těžké opevnění od Opavy k tvrzi Šibenice (tuto též začít), 2) uzavřítí prostor Staré Město a Kolštejn, 3) uzavřítí prostor Dobrošov - severní část Orlických hor, 4) začítí uzávěry u Liberce a Mníšku.

II. Západní válčiště Čechy západně Labe – Vltava

Úkol opevnění: Zatím jen usnadnit ústupový boj a tím mobilizaci, postup nepřítele zadržet před Prahou, ne-li definitivně aspoň na delší dobu pro její eventuelní evakuaci.

V duchu tohoto úkolu staví se zatím pouze lehké opevnění, a to: ve směru Rudohoří - Praha jsou započata 3 postavení, ve směru Šumava - Plzeň - Praha 2 postavení.

Z nich je letos poslední postavení - tzv. Pražská čára (předmostí) již téměř souvislé ve 2 sledech, dále čára na Ohři po Blšanku v to. Dále počínajíc Střelou, před Plzní, přes Klatovy - Sušici - Vimperk - Prachatice jsou to zatím jen uzávěry otevřených vpádových prostorů, někde již dosti rozsáhlé.

Podobně je tomu na nejexponovanější čáře na řece Bílině (úsek Kadaň - Ústí nad Labem).

Celkem bylo zadáno na tomto válčišti k 15. 11. 1821 objektů, zabetonováno 1523 objektů (mimo Staré Město). Zbytek bude téměř celý hotov do konce 1937.

Od loňského roku je zde postaveno 398 objektů starých typů, jež byly vsunuty do nové soustavy, kde to jen poněkud bylo možné (počítáno mimo prostor Staré Město).

Z minulého roku máme pro toto válčiště připraveno z těžkých opevnění:

1) uzávěry¹²⁰ v Krušných horách,

2) uzávěry na Šumavě - Českém lese.

V těchto přípravách, jež jsou takticky ve velmi pokročilém stavu, nebylo v letošním roce pokračováno pro jiné naléhavější práce.

O lehkých opevněních rozhodnuto připravit:

¹²⁰ Tvořeny zpravidla několika objekty lehkého opevnění na důležitých komunikacích - Pevností a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku

- 1) zesílení předmostí Plzně a jižně,
- 2) příčku Kadaň - Hradiště,
- 3) opevnění Vltavy proti západu od Davle po Český Krumlov s většími předmostími u Temešváru a Týna nad Vltavou.

Délka budovaných čar:

- 1) Pražské předmostí 98 km
- 2) Ohře - Blšanka - Plzeň - Prachatice celkem 320 km
z toho: souvisle (Ohře - Klatovy) 237 km
uzávěry Klatovy - Prachatice, celková délka 20 km
zbývají mezery celkem 63 km
- 3) Kadaň - Chomutov - Ústí nad Labem celkem 87 km
z toho opevněno (staré typy) 87 km
z toho nově se zesiluje 36 km

Dosavadní náklad pro toto válčiště zatím asi 120 milionů Kč.

III. Válčiště jižní Čechy a jižní Morava.

Úkol: zajistiti mobilizaci, na jižní Moravě již nyní držeti na místě

Pouze lehké opevnění.

V jižních Čechách máme zatím z roku 1936 nesouvislou čáru lehkých objektů starých typů od Vltavy severně Českého Krumlova přes třeboňské rybníky ke Starému Městu (Slavonický les) na moravské hranici. Celkem 92 starých objektů na frontě 85 km.

Na jižní Moravě je letos budována čára lehkých opevnění jako souvislá od jižní Dyje až po Lukov v délce 105 km, dále k západu nesouvislé uzávěry s využitím Vranovské přehrady až po Frejštejn v celkové délce 20 km, dále na západ jako souvislá čára až po zemskou hranici 35 km.

Celkem všeho 658 objektů na frontě 160 km. Z toho je hotovo k 15. 11. 554 nových a 178 starých objektů, zbytek na jaře 1938.

Rozhodnuto:

- 1) Zesílení v roce 1938 novými typy čáru Český Krumlov - zemská hranice (západně Slavonic již nyní je vybudováno I. sborem 26 nových a 92 starých, to jest celkem 118 objektů ke dni 15. 11.).
- 2) Na jižní Moravě připravovati 2. postavení čarou lehkých objektů na čáře Dyje - Mitrovce - Slavonice (Strmilov - Moravské Budějovice - Pohořelice - Brodské). Asi 900 objektů na frontě 155 km.

IV. Válčiště slovenské

Úkol: Usnadnit mobilizaci a zajistit nástup sil proti Maďarsku. Udržet předmostí Bratislavy.

Těžká opevnění se staví v předmostí Bratislavy (9 km) a u komárenských mostů 3 objekty.

Obojí se dokončují a vyzbrojují. Staré objekty v Bratislavě byly zmodernizovány.

Celkem u Bratislavy:

objektů nových 9, z toho 1 arabský typ,

objektů starých 9,

k tomu objektů lehkých 4,

SV rot 4.

Takticky i technicky je připraveno těžké opevnění na dolním Ipelu (21 objektů na frontě 10 km, z toho 7 objektů římský typ, ostatní arabský typ).

Lehké opevnění:

Buduje se krycí sled (palebná clona) na dolním a středním Ipelu, jižně Lučence a Filakova, v prostoru Rimavská Sobota, dále v prostoru jižně Košic.

Jest připraveno takticky hlavní obranné postavení, za nímž má být proveden nástup.

Pro známé potíže se slovenskými firmami (drahé nabídky) mohl být zadán zatím jen úsek

1) Rimavská Sobota 149 objektů na 35 km,

2) Košice 218 objektů na 35 km,

3) na Ipelu 320 objektů na 140 km.

to jest celkem 687 objektů na 210 km, z toho k 15. 11. je hotovo 395 objektů.

Doufáme, že do jara 1938 podaří se najít firmy s přijatelnými požadavky, aby mohlo být v práci aspoň zvolna pokračováno.

Bylo rozhodnuto připravit opevnění přechodů na dolní Moravě na slovenské hranici proti Rakousku.¹²¹

¹²¹ Z opevňovacího programu generála Husárka. In: Vojenství, <http://armada.vojenství.cz>, vyhledáno 23. 5. 2014

Použitá literatura:

- ANGER, JAN / PECH, PAVEL: Plány použití buržoazní čs. armády v letech 1918-1938. Historie a vojenství, 1985, č. 4, 5, 6
- ARON, Lubomír: Československé opevnění 1935-1938. Náchod 1998
- DURČÁK, Josef: Opevňování Ostravska v letech 1935-1938. Opava 2005
- FIDLER, Jiří: Na čele armády, náčelníci hlavního štábu branné moci 1919-1939. Praha 2005
- KOLEKTIV AUTORŮ: Vojenské dějiny Československa, III. díl. Praha 1987
- JOHN, Miloslav: Zář 1938, role a postoje spojenců ČSR. Praha 2000
- KUPKA, Vladimír: Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku
- LÁŠEK, Radan: Československá generalita. Praha, 2013
- NOVÁK, Jiří: Těžké opevnění, pevnostní oblast Odra – Krkonoše. Praha 2006
- STRAKA, Karel: Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932-1939. Praha 2007
- ŠRÁMEK, Pavel: Československá armáda v roce 1938, Brno - Náchod 1996
- STRAKA, Karel: Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932-1939. Praha 2007
- STEHLÍK, Eduard: Lexikon tvrzí československého opevnění z let 1935-1938. Praha 1992
- SVOBODA, Tomáš / LAKOSIL, Jan / ČERMÁK, Ladislav: Velká kniha o malých bunkrech, československé lehké opevnění 1936-1938. Praha, 2011
- ŠRÁMEK, Pavel: Ve stínu Mnichova, z historie československé armády. Praha 2008
- ŠRÁMEK, Pavel: Armádní generál Ludvík Krejčí v dokumentech a fotografiích
- ŠRÁMEK, Pavel: Válečné plány československé armády, in: Vojenství, <http://armada.vojenstvi.cz>, vyhledáno 23. 5. 2014
- ŠRÁMEK, Pavel / MINAŘÍK, Pavel: Od československé armády k armádě České republiky. In: Vojenství, <http://armada.vojenstvi.cz>, vyhledáno 23. 5. 2014
- Pamětní spis o česko-slovenském opevnění (Denkschrift über die tschecho-slowakische landesbefestigung), překlad a komentář STEHLÍK, Eduard. Praha 1999
- Vojenské památky České republiky. Praha 2011
- Z opevňovacího programu generála Husárka. In: Vojenství, <http://armada.vojenstvi.cz>, vyhledáno 23. 5. 2014
- Zpráva náčelníka hlavního štábu o budování stálého opevnění. In: Vojenství, <http://armada.vojenstvi.cz>, vyhledáno 23. 5. 2014